

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

КОБИЛЬНЯК Оксана Степанівна

**ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійна програма «Фінанси»

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка
групи ФФзм-21
Кобильняк Оксана Степанівна

_____

підпис

Науковий керівник:
Д.е.н., проф. Кириленко О.П.

_____

підпис

Випускню кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ д. е. н., проф. А. І. Крисоватий
підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
...	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	7
1.1. Система органів місцевого самоврядування, їх функції та повноваження.....	7
...	
1.2. Джерела формування доходів та напрями витрачання коштів органів місцевого самоврядування.....	1 3
Висновки до розділу 1.....	2 0
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	2 2
2.1. Реорганізація органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації.....	2 2
...	
2.2. Оцінка обсягів доходів та видатків місцевого самоврядування.....	2 7
...	
2.3. Стан фінансової спроможності територіальних громад	3 3
Висновки до розділу 2.....	4 2
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПАРТНЕРСТВА ГРОМАД ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	4 4
...	
	3

	3
3.1. Застосування міжнародного партнерства для підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.....	4
3.2. Напрями зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування.....	3
..	4
Висновки до розділу	9
3.....	5
ВИСНОВКИ.....	5
...	6
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ	6
ДЖЕРЕЛ.....	0

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування системи органів місцевого самоврядування, розпочате у 2014 році, було спрямоване на досягнення кожною ланкою цієї системи самодостатності та спроможності на місцевому рівні вирішувати завдання щодо забезпечення життєдіяльності та економічного розвитку регіону. Ключовим фактором на шляху досягнення спроможності самостійно вирішувати завдання, які стоять перед органами місцевого самоврядування, є достатність фінансових ресурсів та повноважень для прийняття рішень. Наявність цих ознак дозволяє будувати міцну систему управління, здатну покращувати добробут населення.

Проте збройна агресія росії проти України серйозно підірвала можливість удосконалюватися в цьому напрямку, але, водночас, показала на скільки важливою є спроможність місцевих органів приймати участь у подоланні безпосередніх наслідків війни. Органи місцевого самоврядування своєчасно реагують на проблеми, викликані наслідками війни, непередбачувані виклики, долучаються до відновлення зруйнованих об'єктів, надання допомоги населенню з інших постраждалих регіонів, переміщення підприємств на більш небезпечні території, залучення інвестицій тощо.

Тому в умовах воєнного стану актуалізується питання підвищення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Основою забезпечення фінансової незалежності має бути достатність і своєчасність бюджетних надходжень, ефективність й раціональне використання бюджетних коштів, а також зацікавлення влади у безперервному пошуку та застосуванні інструментів для зміцнення фінансової незалежності в умовах постійних змін та впливу негативних факторів воєнного періоду.

Тож необхідним є дослідження стану фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в умовах війни та визначення шляхи її підвищення.

Питання щодо спроможності органів місцевого самоврядування та шляхи зміцнення їх фінансової незалежності досліджували: В. Венцель, Я. Казюк, О. Кириленко, М. Крутько, І. Пирога, Ю. Радіонов та інші вчені. Проте окремі питання в цьому напрямі потребують поглибленого вивчення.

Мета роботи полягає у з'ясуванні основних факторів та причин, які впливають на фінансовий стан органів місцевого самоврядування, та розроблення пропозицій щодо його покращення.

Для реалізації поставленої мети слід вирішити такі **завдання**:

- охарактеризувати систему органів місцевого самоврядування, їх функції та повноваження;
- визначити джерела формування доходів та напрями витрачання коштів органів місцевого самоврядування;
- проаналізувати проведену реорганізацію органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації;
- оцінити обсяги доходів та видатків місцевого самоврядування;
- дослідити стан фінансової спроможності територіальних громад;
- розглянути застосування міжнародного партнерства для підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування;
- запропонувати напрями зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Об'єкт дослідження – фінансові повноваження та ресурси органів місцевого самоврядування.

Предмет дослідження – процес залучення, формування та розподілу коштів органів місцевого самоврядування.

Під час виконання роботи використано такі методи: порівняльного аналізу для співставлення обсягів доходів місцевих бюджетів за різними джерелами надходжень; групування даних – для виокремлення напрямків реалізації повноважень ОМС за різними категоріями регіонів (прифронтові, центральні та

тилові) країни; аналогії – для порівняння результатів оцінки фінансової спроможності громад, проведеного за різними методами; графічний для відображено результатів дослідження у вигляді схем та рисунків.

Інформаційною базою дослідження є: закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України, розпорядження Кабінету Міністрів України; накази та порядки Міністерства фінансів України, дані вебпорталу Децентралізація, Державного вебпорталу бюджету для громадян; наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичні дані та інформація в мережі Інтернет.

Практичне значення роботи полягає у розробці пропозицій щодо збільшення джерел надходжень до місцевих бюджетів, підвищення ефективності використання цих коштів, розширення міжнародної співпраці та підвищення кваліфікації представників місцевих органів влади, які можуть використовуватися у процесі виконання місцевих бюджетів.

Наукова новизна полягає у виокремленні напрямів реалізації повноважень місцевого самоврядування щодо зміцнення фінансової бази у різних регіонах, враховуючи їх поділ на прифронтові, центральні та тиллові, а також визначення шляхів зміцнення фінансової незалежності місцевих бюджетів: підвищення довіри населення, підвищення кваліфікації працівників громади, зацікавленість людей працювати на благо регіону; залучення інвесторів, розвиток міжнародного партнерства; захист об'єктів критичної інфраструктури, розширення податкових повноважень влади, зменшення корупції. Це сприятиме зміцненню фінансової стійкості громад та пришвидшення післявоєнного відновлення.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ та опубліковані у збірниках наукових праць кафедри: 2 тез доповідей «Джерела формування доходів та напрями витрачання коштів органів місцевого самоврядування» і «Оцінка обсягів доходів та видатків місцевого самоврядування».

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, з яких 56 сторінок – основна частина. Список використаних джерел містить 54 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Система органів місцевого самоврядування, їх функції та повноваження

Запорукою успішного розвитку демократичної країни є громадянське суспільство, яке прагне до справедливості, підтримки важливих ініціатив, організації співпраці влади і бізнесу тощо. Основою такого суспільства є громадянин, який є платником податків та вимагає від органів влади ефективності і прозорості діяльності, спрямованої на підвищення добробуту людей. Держава гарантує право та здатність громадян вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України [1] і законодавства України через систему органів місцевого самоврядування [2] (далі – ОМС).

Збройна агресія росії поставила як перед державою, так і перед громадянами багато викликів та змушує жити в нових реаліях. Для того щоб зрозуміти на скільки дієвою та ефективною може бути місцева влада доцільно дослідити систему її органів та окреслити основну роль у сталому розвитку країни та подальшій її післявоєнній відбудові.

Дослідженням щодо функціонування місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану приділяли увагу різні українські вчені.

Так, способи та форми функціонування ОМС під час воєнного стану вивчали О. Биков та В. Самань, приділяючи увагу тенденціям зміни структури цих органів та підкреслюючи, що «інститути місцевого самоврядування вміщують достатньо способів та інструментів функціонування» [3, с. 110] у складних воєнних умовах, а також здатні до прийняття серйозних рішень щодо забезпечення життєдіяльності громад.

Основною загрозою в умовах війни є надзвичайні ситуації, які виникають через обстріли цивільної та критичної інфраструктури громад, тому І. Пирога та М. Пирога аналізують основні заходи, які застосовуються ОМС для захисту громадян на рівні територіальних громад при виникненні надзвичайних ситуацій, а саме: участь у відновленні зруйнованого житла, об'єктів соціального значення, критичної інфраструктури тощо. Вчені слушно зауважують, що децентралізація дозволяє зміцнювати фінансову спроможність територіальних громад [4, с. 119].

Вивчаючи напрями удосконалення бюджетної політики, Т. Бороденко підкреслює, що фінансова незалежність органів місцевого самоврядування є ключовою передумовою ефективності їх діяльності. Вчена пропонує реформувати законодавство та реалізувати такі напрямки, як, зокрема, удосконалення адміністрування майнового податку, розширення джерел власних надходжень до місцевих бюджетів шляхом введення плати за розміщення реклами в культурно-історичних осередках, сприяти впровадженню утилізації відходів у громадах стимулювати ОМС до підвищення ефективності бюджетної політики [5, с. 77].

Оскільки Україна розвивається у європейському напрямку, то основні принципи побудови української влади мають ґрунтуватися на цілях та принципах, за якими діють уряди європейських країн.

Загальна модель місцевого самоврядування в Європі представлена у положеннях Європейської Хартії місцевого самоврядування (далі – Хартія), прийнятої 15 жовтня 1985 року у місті Страсбург (Франція). У цьому документі визначається поняття місцевого самоврядування як «право і спроможність ОМС в межах законодавства регулювати та управляти суттєвою часткою публічних справ, беручи на себе відповідальність та діючи виключно в інтересах місцевого населення» [6].

В Україні засади організації та діяльності місцевого самоврядування регулюються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР» (далі – Закон № 280), відповідно до статті 2 якого

поняття місцевого самоврядування визначається аналогічну трактуванню, наведеному у Хартії [6].

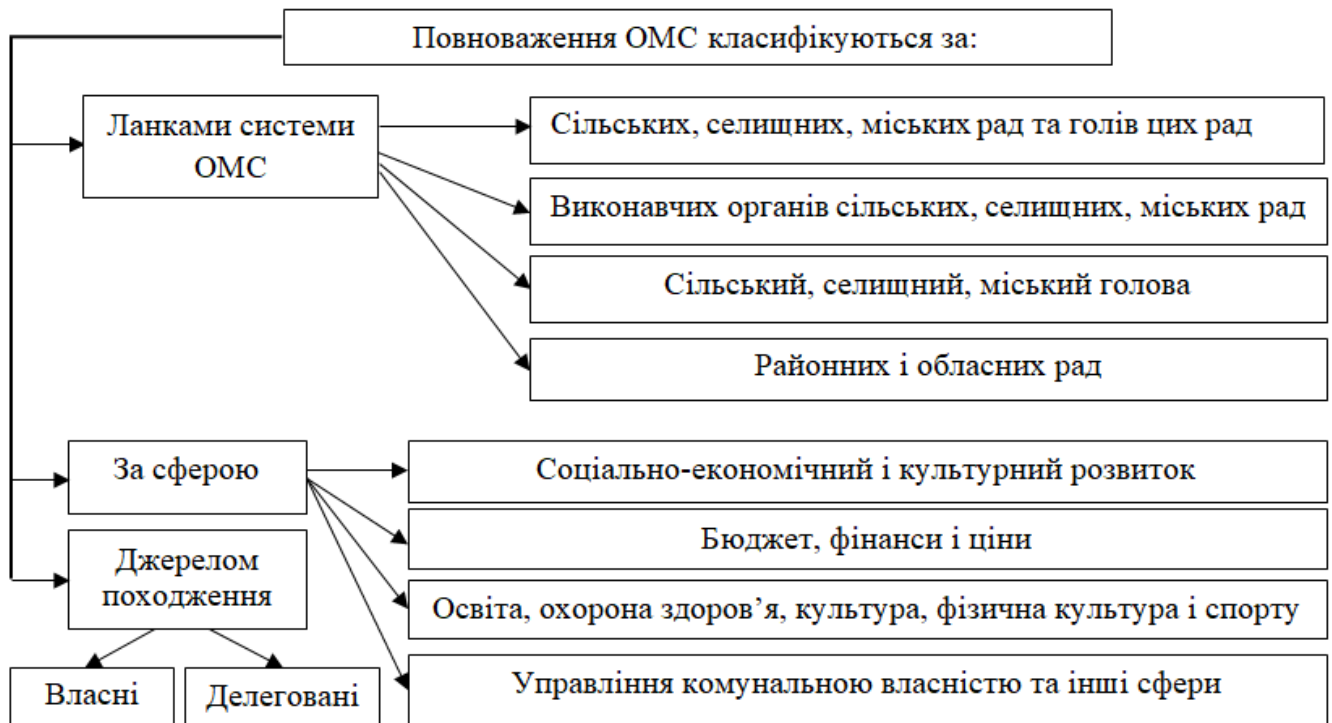
Відповідно до статті 5 Закону № 280 система місцевого самоврядування включає: територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; голови та виконавчі органи цих рад; районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; а також органи самоорганізації населення.

Одним із основних принципів функціонування місцевого самоврядування є достатність фінансового забезпечення для реалізації покладених на нього завдань та функцій.

Нормами Хартії закріплено, що обсяг фінансових ресурсів ОМС повинен відповідати повноваженням цих органів, які передбачені вищими законодавчими актами, фінансові джерела ОМС мають бути достатньо диверсифікованими та забезпечувати можливість органам влади приводити наявні джерела у відповідність до реального обсягу покладених на них повноважень, в ому числі й у випадку їх зростання [6].

Повноваження ОМС в Україні закріплені нормами Закону № 280 та поділяються на повноваження: сільський, селищних, міських рад, голів цих рад та їх виконавчих органів, а також обласних та районних рад. Крім цього повноваження класифікуються і за іншими принципами (рис. 1.1). Як видно з рисунку, повноваження ОМС мають досить розширену класифікацію, застосування якої дозволяє охопити діяльністю та наданням послуг в усіх сферах життя громад.

Додатковими повноваженнями, якими наділено ОМС вже після початку повномасштабного вторгнення росії та які є актуальними під час воєнних загроз, зокрема:

Рис. 1.1. Класифікація повноважень ОМС закріплення законодавством*

*Джерело: складено автором на підставі даних [2].

- прийняття рішень про відновлення пошкодженого або знищеного нерухомого майна на території відповідного регіону, який постраждав внаслідок бойових дій;

- затвердження місцевих планів зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів та збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами;

- створення відповідно до законодавства за рахунок коштів місцевого бюджету спеціалізованих установ з надання безоплатної первинної правничої допомоги;

- затвердження місцевих енергетичних планів та середньострокових цільових програм з їх виконання.

Реформа децентралізації, розпочата у 2014 році, в цілому показала свої позитивні результати в частині передачі повноважень від органів виконавчої влади до місцевого самоврядування, однак залишаються деякі недоліки, які потрібно

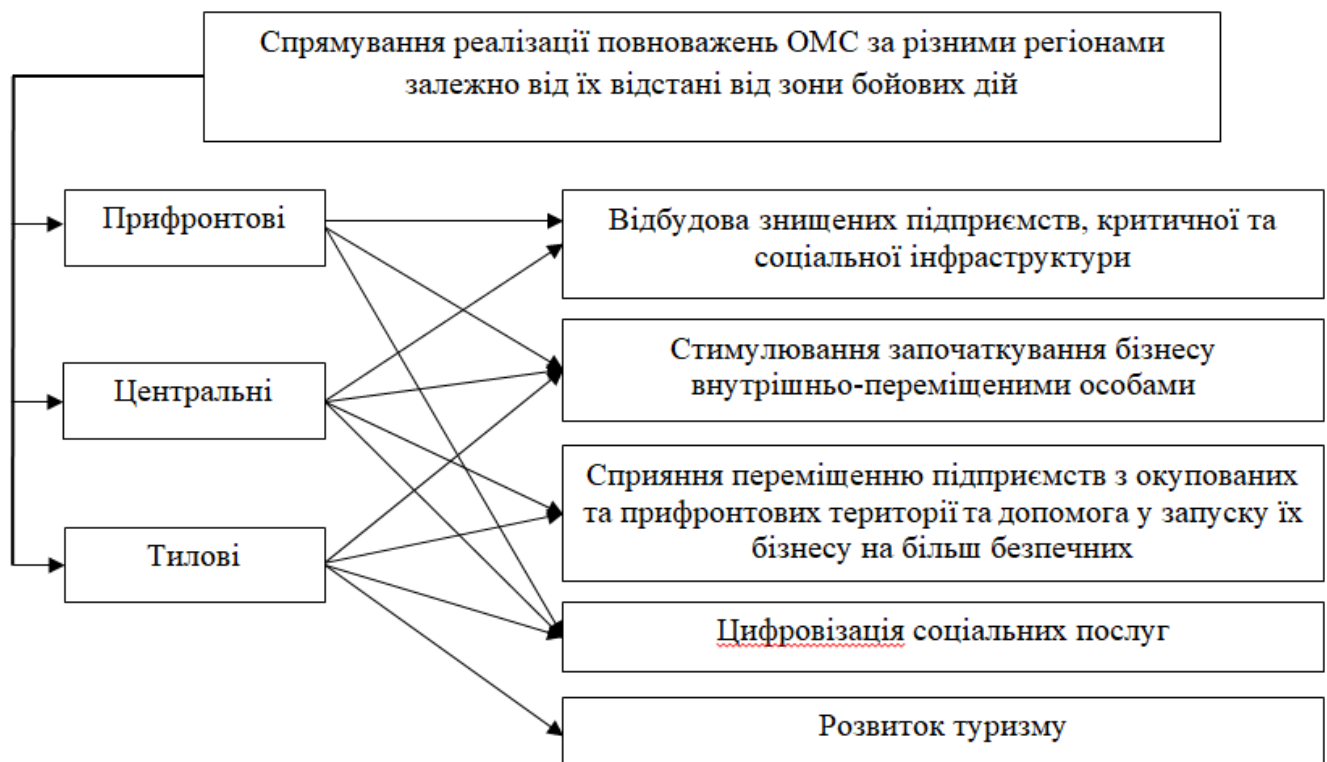
усувати для підвищення ефективності цієї реформи, а саме: вивчати можливості розмежування повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування з метою усунення їхнього дублювання між цими органами. Задля реалізації цієї ідеї у 2021 році було розроблено Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо децентралізації та розмежування повноважень органів місцевого самоврядування у зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою» [7], однак у лютому 2023 року його знято з розгляду у зв'язку негативними експертними висновками.

У 2023 році науковцями-експертами Центру політико-правових реформ було розроблено Концепцію щодо розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування і виконавчої влади (далі – Концепція), в якій акцентовано увагу на розподілі повноважень цього напрямку за різними видами [8]. У Концепції пропонується виокремлювати делеговані повноваження, зокрема, у сфері соціального захисту та адміністративних послуг, які надаються виконавчими ОМС, а не державними. Тому створення таких органів на державному рівні є неефективним [9]. Відповідно до Концепції делеговані повноваження повинні поділятися на: доручені, передані й закріплені. Крім цього, делеговані повноваження мають бути обов'язково забезпечені відповідними фінансовими ресурсами. Положення Концепції передбачають внесення відповідних змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] та Бюджетного кодексу України (далі – БКУ) [10], зокрема в частині порядку визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, кошти яких спрямовуються на фінансування доручених повноважень.

В сучасних умовах існуючих воєнних загроз життя та розвиток різних регіонів не є однаковим – в одних населених пунктах більше руйнувань, в інших менше, з одних територій населення переміщується в інші щоб безпечно жити і працювати. Метою реформування місцевого самоврядування є створення максимально повноцінного життєвого середовища для громадян з доступом до

якісних послуг в усіх сферах життя. Можливості ОМС надавати високоякісні послуги та забезпечувати життєдіяльність регіону залежить насамперед від віддаленості населених пунктів від зони бойових дій.

Враховуючи, що сучасний розвиток регіонів країни має певні відмінності, які насамперед пов'язані з воєнними діями в країні, розподіл та виконання повноважень ОМС має враховувати ці особливості, а дії місцевої влади – спрямовуватися на підтримку населення та зміцнення власної фінансової бази, обираючи такі шляхи та заходи, які доцільно застосувати ОМС на конкретній території. Тому доцільно визначити такі заходи за групами регіонів, поділяючи їх на види залежно від віддаленості від зони бойових дій (прифронтові, центральні та тиллові) (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Напрямки реалізації повноважень ОМС, спрямованих на зміцнення фінансової бази бюджетів та підтримку населення у різних регіонах країни*

*Джерело: складено автором.

Дані рисунку свідчать, що регіони країни у воєнний період не можуть мати однакові можливості та потреби для розвитку економіки і забезпечення населення необхідними послугами, адже переміщення населення з одних регіонів в інші та обстріли різної частоти та кількості спонукають до розробки індивідуальних заходів, що сприятимуть зміцненню дохідної бази бюджету. Деякі підходи до формування регіональної політики можна розглядати як для прифронтових так і для тилкових територій, наприклад, цифровізація соціальних послуг.

При цьому потребують подальшого вивчення шляхи удосконалення регіональної політики, спрямованої на відновлення прифронтових територій.

Отже, повноваження ОМС мають спрямовуватися на забезпечення населення необхідними послугами та соціально-економічний розвиток регіонів. Для надання послуг високої якості важливим є достатнє фінансове забезпечення. В період воєнного стану важливо брати до уваги відстань регіону від зони бойових дій та можливості органів влади застосовувати заходи для підтримання населення та надання необхідних послуг.

1.2. Джерела формування доходів та напрями витрачання коштів органів місцевого самоврядування

Фінансова незалежність ОМС має забезпечуватися достатніми доходами та передбачати джерела їх формування, якими може вільно розпоряджатися місцева влада. Управління джерелами формування доходів до місцевих бюджетів дозволяє органам місцевої влади ефективно впливати на соціально-економічний розвиток регіонів та збільшувати дохідну базу. При цьому бюджетні кошти мають спрямовуватися на ті витрати, які задовольняють найбільшою мірою потреби населення громад. Тож варто розглянути особливості джерел формування доходів

місцевих бюджетів та розподілу бюджетних коштів на видатки задля задоволення потреб регіону.

Механізми формування доходів місцевих бюджетів та шляхи підвищення ефективності управління місцевими фінансами досліджувала М. Крутько, яка зазначила, що основними проблемами при цьому є: «недосконалість та неузгодженість законодавства, яке регулює формування дохідної частини місцевих бюджетів; високий рівень концентрації фінансових ресурсів у державному бюджеті», а також наголосила на важливості розширення делегованих повноважень ОМС, зменшення проблеми нерівності розподілу дотацій між територіальними громадами» [11, с. 93].

Важливість законодавчих змін підкреслює у своїй праці Я. Пилипенко та стверджує, що утворення місцевих військових адміністрацій призвели до обмеження повноважень ОМС. Автор слушно зауважує, що основним фінансовим ресурсом місцевого самоврядування є податок з доходів фізичних осіб (далі – ПДФО) та водночас підкреслює, що ОМС гідно зреагували на непередбачувані виклики воєнного часу [12].

Аналогічно Я. Пилипенко наголошує на оперативному реагуванні місцевої влади на російське вторгнення також Ю. Радіонов, який зазначає, що українська влада «прийняла низку управлінських рішень щодо спрощення процедур в управлінні та використанні бюджетних коштів» [13] та підкреслив, що необхідно змінювати методи й способи управління фінансовими ресурсами бюджетів усіх рівнів. Автор проаналізував обсяги міжнародних грантів, які отримує міська влада та спрямовує на виконання функції у сфері освіти, охорони та інші, а також підкреслив, що ефективність здійснення видатків підвищить можливості спрямування коштів на відбудовування зруйнованих об'єктів цивільної та критичної інфраструктури.

Досліджуючи автономію місцевого самоврядування, польський вчений П. Чітек виділяв декілька факторів, які складають автономію: 1) фінансова

незалежність місцевої влади; 2) незалежність в отриманні коштів та їх витрачання; 3) самостійність місцевого самоврядування у своїх діях [14, с. 9].

Для досягнення фінансової незалежності важливим фактором є фінансова стійкість. Загалом поняття «стійкість» означає спроможність об'єкта, наприклад, суспільства, громад тощо, швидко адаптуватися до зміни оточуючого середовища і при цьому підтримувати функціонування, зокрема шляхом мінімізації впливу зовнішніх та внутрішніх факторів [15]. Загрозами для стійкості громад можуть бути явища або чинники, які ускладнюють або призводять до неможливості захистити територіальну цілісність та інтереси суспільства громади.

За допомогою фінансових ресурсів ОМС впливають на економічні та соціальні процеси, що відбуваються у громаді та створюють можливості для вирішення питань на загальнодержавному та місцевому рівнях. Тому формування, розподіл і використання фінансових ресурсів місцевою владою потрібно визначати з урахуванням пріоритетів і стратегічних цілей розвитку країни.

Джерела формування доходів місцевих бюджетів можна класифікувати за різними ознаками: внутрішні (від суб'єктів в середині країни) та зовнішні (міжнародних країни, організації), податкові (від податків та зборів) та неподаткові (від інших неподаткових платежів), за характером платежів (власні та кредитні) тощо. Кожне джерело фінансування в середині може класифікуватися на більш детальні види. Основна класифікація джерел фінансування ОМС представлена у бюджетній класифікації доходів, затвердженій наказом Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» (рис. 1.2).

З рисунку видно, що класифікація джерел надходження фінансових ресурсів представлена різними видами цих джерел, але основними є власні надходження, зокрема, податкові. З метою підвищення фінансової самостійності місцевої влади бюджетів та незалежності під час виконання владних повноважень основна увага має зосереджуватися на податкових джерелах надходжень.

Рис. 1.2. Розподіл джерел формування фінансових ресурсів ОМС*

*Джерело: складено автором на підставі [16].

Відповідно до положень БКУ бюджетні надходження місцевих бюджетів розмежовуються між бюджетами різних рівнів. Так, окремо виділяються доходи бюджетів:

- 1) сільських, селищних, міських територіальних громад (стаття 64 БКУ);
- 2) районних бюджетів (стаття 64-1 БКУ);
- 3) обласних бюджетів (стаття 66 БКУ).

Деякі податки та збори розподіляються між бюджетами різних рівнів за частинами, в яких вони надходять до бюджетів, а окремі надходження зараховуються до одного бюджету повністю. Доцільно проаналізувати розмежування між бюджетами окремих податків (зборів) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Розмежування окремих видів надходжень між бюджетами*

Вид бюджетного надходження	Частина сплати до бюджету, %		
	державний	місцеві	
		сільські, селищні, міські	обласні
Податок на доходи фізичних осіб	25	60	15
Податок на прибуток підприємств	90	10	-
Рентна плата за:			
- спеціальне використання води	10	45	45
- користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення	70	30	-
- спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування	63	37	-

*Джерело: складено автором на підставі даних [10].

Розподіл часток податку між державним та місцевими бюджетами повинен бути справедливим і забезпечувати як інтереси місцевої влади, так і державної. Податки, які враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів мають залишатися на місцевому рівні у достатньому обсязі для населення території, з якої їх зібрано.

Отримані доходи мають ефективно та раціонально розподілятися й витратитися, адже від їх використання залежить рівень задоволення населення та подальша можливість працювати й платити податки для наповнення бюджету.

Видатки, що здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів класифікуються за різними ознаками, визначеними БКУ [10]:

1) бюджетними програмами, які виконуються за рахунок коштів бюджету (програмна класифікація), наприклад: 0910160 «Керівництво і управління у відповідній сфері у містах, селищах, селах, територіальних громадах», 0813033

«Компенсаційні виплати на пільговий проїзд автомобільним транспортом окремим категоріям громадян»;

2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів, тобто відомча класифікація видатків, наприклад: 06 «Орган з питань освіти і науки», 07 «Орган з питань охорони здоров'я», 08 «Орган з питань праці та соціального захисту населення»;

3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки – функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету, наприклад: 0100 «Загальнодержавні функції», 0200 «Оборона», 0700 «Охорона здоров'я», 0900 «Охорона здоров'я» тощо;

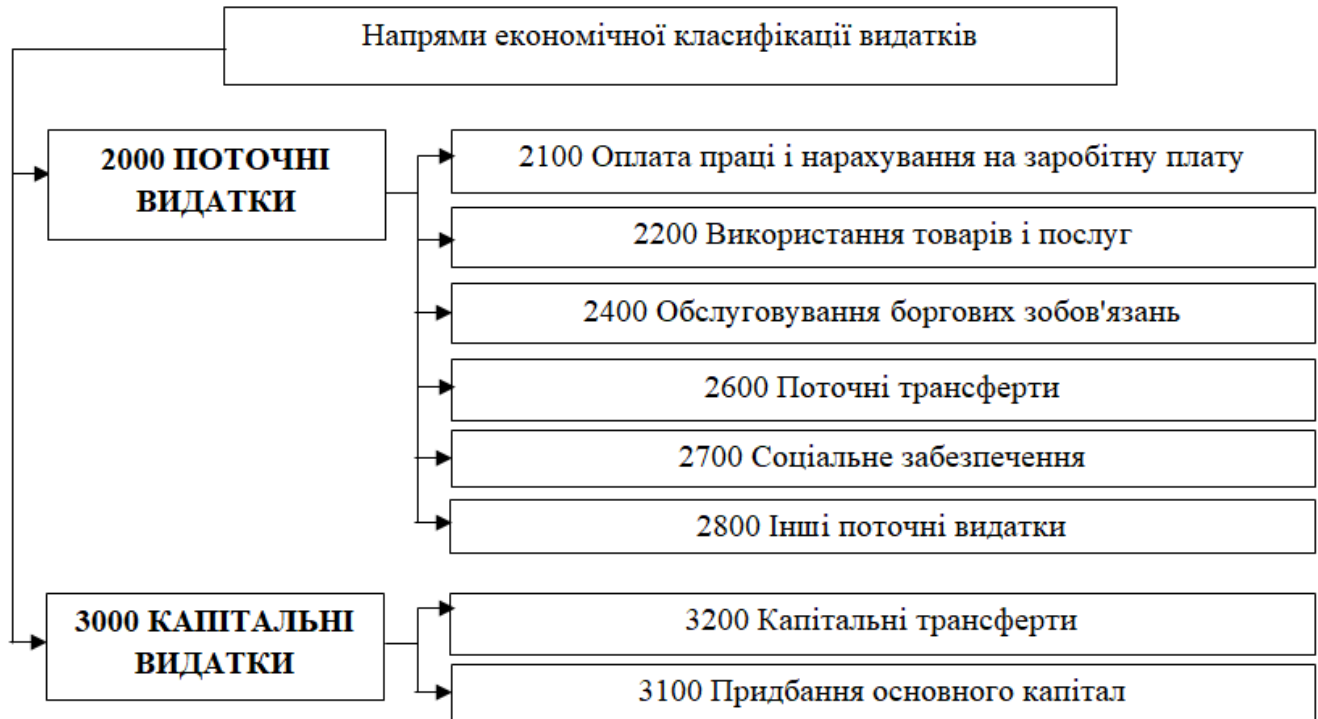
4) економічною характеристикою операцій, які здійснюються при проведенні видатків – економічна класифікація бюджетних видатків (далі – КЕКВ), наприклад, оплата праці 2100 «Оплата праці і нарахування на заробітну плату», 2200 «Використання товарів і послуг», 3100 Придбання основного капітал.

Структуру бюджетної класифікації за економічною характеристикою видатків можна представити у наступному вигляді (рис. 1.3).

Бюджетна класифікація видатків дозволяє систематизувати видатки по усім розпорядникам та одержувачам бюджетних коштів (далі – розпорядники) у розрізі напрямків їх витрачання залежно від різних ознак.

На період воєнного стану, зважаючи на критичну обмеженість фінансових ресурсів держави, видатки за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів здійснюються органами Державної казначейської служби України (далі – Казначейства) у відповідній черговості, встановленій Порядком виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 р. № 590 (далі – Порядок № 590), згідно з яким у першу чергу здійснюються видатки на національну оборону та безпеку, у другу – видатки на оплату заробітної плати, комунальних послуг, придбання товарів, робіт та послуг,

необхідних для забезпечення діяльності установ у воєнний період, у третю чергу – всі інші видатки [17]. Бюджетні видатки здійснюються з урахуванням ресурсної забезпеченості єдиного казначейського рахунку.

Рис. 1.3. Економічна класифікація видатків місцевих бюджетів*

*Джерело: складено автором на підставі [10].

ОМС повинні раціонально планувати напрями витрачання коштів місцевого бюджету та враховувати доцільність і необхідність закупівель товарів, робіт та послуг, особливо тих, що використовуються для утримання установ та організацій. У воєнний час досить часто виникають непередбачувані витрати, особливо такі, що пов'язані з відновленням зруйнованих об'єктів інфраструктури, наданням першочергової допомоги постраждалим від обстрілів людям, забезпеченням необхідними послугами людей з обмеженими фізичними можливостями та інші. Крім цього, органам місцевої влади необхідно переглядати заплановані видатки та у разі необхідності перепланувати з урахування реальних потреб.

Отже, фінансові ресурси необхідні місцевій владі для виконання покладених на них завдань та функцій, мають бути в обсязі, достатньому для цього. Фінансова база місцевої влади формується із різних джерел (власні та запозичені), але основним є власні джерела, зокрема податкові надходження. Місцева влада повинна витратити бюджетні ресурси на потреби, які є найнеобхіднішими та першочерговими для періоду воєнного стану.

Висновки до розділу 1

За результатами аналізу теоретичних засад функціонування органів місцевого самоврядування зроблено наступні висновки.

1. Встановлено, що бойові дії, які відбуваються на частині території України призвели до зростання нерівності між територіями, а саме: демографічні дисбаланси, зменшення можливостей підтримувати виробництво та забезпечувати життєдіяльність регіону тощо. Зроблено висновок про необхідність достатніх повноважень ОМС для прийняття рішень, реалізація яких покращить фінансовий стан місцевих бюджетів саме на конкретній території.

2. Джерела фінансування ОМС класифікуються за різними характеристиками та видами. Основною ознакою такої класифікації є поділ на власні та запозичені фінансові ресурси. Власні фінанси місцевих органів влади представлені переважно податковими надходженнями до відповідного місцевого бюджету. ОМС необхідно мати достатньо повноважень щоб ефективно управляти системою оподаткування на відповідній території, що забезпечить достатні надходження до місцевих бюджетів. Напрями витрачання коштів місцевих бюджетів класифікуються за: функціями ОМС, бюджетними програмами, відомствами та економічною характеристикою видатків. В період воєнного стану кошти ОМС повинні

спрямовуватися лише на нагальні потреби для громад та використовуватися з максимальною економією й раціональністю.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

2.1. Реорганізація органів місцевого самоврядування в контексті реформи децентралізації

Для ефективного функціонування ОМС повинні мати структуру та кількість, яка б забезпечувала надання необхідних послуг населення, управління земельними ресурсами, розвитком торгівлі та виробництва в регіоні. Реформа місцевого самоврядування, що розпочалася у 2014 році, за 10 років показала значні перетворення, зосереджені на зменшенні розгалуженості структури ОМС та децентралізації їх владних повноважень. Отже, необхідно дослідити як змінилася структура ОМС та яким чином ці зміни сприятимуть зміцненню фінансової незалежності територіальних громад.

Проблема вирівнювання балансу між фінансовими диспропорціями центральної влади та місцевої розглядалася у працях різних зарубіжних вчених. Так, Б. Надмід, Б. Буджав та інші досліджували модель визначення факторів впливу на фінансову залежність різних територій Монголії та довели, що інвестиції місцевого бюджету, обсяги податку на доходи фізичних осіб, податку на майно та інші місцеві податки позитивно впливають на зміцнення фінансової незалежності. При цьому збільшення видатків за рахунок місцевих бюджетів спричиняє зростання фінансової залежності [18].

За результатами систематичного огляду систем і моделей місцевого самоврядування Е. Хок, А. Скоп та А. Бут підкреслюють, що місцеві органи влади відіграють ключову роль у підтримці здоров'я населення громад, а керівники департаментів охорони здоров'я повинні досліджувати потенціал покращення здоров'я та своєчасно приймати рішення [19, с. 539].

Система адміністративно-територіального устрою в Україні пережила суттєві зміни протягом 2014–2020 років.

Процес децентралізації було розпочато 2014 року з прийняття важливих нормативно-правових актів, зокрема, Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [20], законів України «Про співробітництво територіальних громад» [21], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [22], а також внесення змін, що стосуються фінансової децентралізації до Бюджетного [10] і Податкового кодексів України [23].

В результаті було сформовано новий інститут місцевого самоврядування – об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ). За період 2014–2020 років з початку проведення реформи було утворено 1070 ОТГ, у які добровільно було об'єднано 4882 громад [24]. Громади було сформовано на території 24 областей України.

Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» [25], було визначено та затверджено 1469 спроможних територіальних громад, тобто кількість громад протягом 6 років зменшено у 7 разів (з 11250 до 1469) [24].

Крім цього, успішно запроваджено міжмуніципальне співробітництво громад, які спрямовують свої зусилля на реалізацію спільних проектів, так, наприклад, 1354 ОТГ уклали 604 договори про співробітництво.

В результаті проведеної реформи на виконання Закону України «Про утворення та ліквідацію районів» [26] було зменшено кількість районів: із 490 районів (від 6 тисяч до 180 тисяч жителів) у 2014 році до 136 районів (від 150 тисяч жителів) у 2020 році [24].

Наслідками тривалої політики централізації влади в Україні стали:

- істотна залежність територій від центру в частині повноважень та фінансів;
- зниження рівня інвестиційної привабливості як міських так і сільських територій;

- деградація сільської місцевості;
- низька якість надання публічних послуг та низький рівень довіри населення до влади;
- неефективність управлінських рішень.

Реформа децентралізації сприяє формуванню ефективного інституту місцевої влади. Для підвищення економічної спроможності було внесено відповідні зміни до Податкового [23] та Бюджетного кодексів України [10], які набрали чинності з 1 січня 2015 року. Після об'єднання територіальних громад новоутворені ОМС отримали відповідні повноваження та ресурси, які раніше мала влада міст обласного значення, а саме: спрямування зарахувань до бюджетів ОТГ 60% податку на доходи фізичних осіб. Також у розпорядженні бюджетів ОТГ залишається надходження від єдиного податку, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності, податку на нерухомість, землю, транспорт. Також відповідними змінами до Бюджетного кодексу України [10] ОМС отримали право затверджувати бюджети місцевого рівня незалежно від того коли затверджено закон про Державний бюджет України.

Зазначені зміни призвели до позитивних результатів в частині збільшення доходів місцевих бюджетів протягом 2014–2019 років у 3,8 рази (з 68,6 млрд. грн до 267 млрд. грн), що стало реальним інструментом управління для місцевої влади.

Протягом 2019–2023 років відбувалася реорганізація територіальних громад шляхом їх об'єднання відповідно до вимог Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [22], яким передбачено особливий порядок реорганізації окремих юридичних осіб публічного права. Станом на листопад 2023 року повністю ще не було завершено реорганізації місцевих та районних рад (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Процес реорганізації місцевих та районних рад України
станом на листопад 2023 року***

Область	Кількість територіальних громад	Кількість місцевих рад**, в тому числі		Кількість районних рад**		
		за даними державного реєстру	перебувають в процесі припинення	всього	перебувають в процесі припинення	реорганізацію яких завершено
Вінницька	63	533	466	21	13	8
Волинська	54	211	156	12	4	8
Дніпропетровська	86	174	84	16	6	10
Донецька	66	265*	103	9	-	9
Житомирська	66	168	74	19	15	4
Закарпатська	64	166	61	7	-	7
Запорізька	67	179	98	15	7	8
Івано-Франківська	62	131	31	9	3	6
Київська	69	191	118	19	2	17
Кіровоградська	49	196	133	17	12	5
Луганська	37	192*	29	9	1	8
Львівська	73	370	296	15	6	9
Миколаївська	52	116	57	15	-	15
Одеська	91	175	67	20	6	14
Полтавська	60	127	61	21	7	14
Рівненська	64	104	28	13	11	2
Сумська	51	106	54	13	-	13
Тернопільська	55	183	61	14	2	12
Харківська	56	293	228	20	11	9
Херсонська	49	161	90	15	11	4
Хмельницька	60	225	164	17	4	13
Черкаська	66	290	197	16	-	16
Чернівецька	52	108	8	9	1	8
Чернігівська	57	128	62	17	4	13
Всього по областях	1469	4335	2726	358	126	232

Примітка: ** з урахування окупованих територій станом на 24.02.2022

*Джерело: складено автором на підставі даних [27].

Як видно з таблиці, із загальної кількості зареєстрованих місцевих рад 62% перебували у стані припинення. Крім цього, у процесі реорганізації станом на листопад 2023 року перебували 35% районних рад із загальної їх кількості.

Після завершення реорганізації ОМС кількість районних рад повинна бути приведена у відповідність до кількості території – районів.

У листопаді 2023 року Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури було презентовано Дорожню карту реформи децентралізації, яка передбачає план для продовження реформи децентралізації та закріплення у Конституції України її результатів до 2027 року [28] (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Основні кроки реалізації реформи децентралізації ОМС на 2024–2027 роки *

*Джерело: складено автором на підставі [28].

Із наведених на рисунку напрямків реалізації слід звернути увагу на заходи, які мають бути застосовані для досягнення заможності та фінансової незалежності громад. Згідно з Дорожньою картою цей напрямок передбачає [28]:

- підвищення ефективності моніторингу та адміністрування місцевих податків;

- інвентаризація податкової бази місцевих податків;
- налагодження місцевих запозичень таким чином щоб ОМС отримували вигоду;
- перегляд механізму зарахування ПДФО до місцевих бюджетів та механізму горизонтального вирівнювання з урахуванням виклики воєнного часу;
- розширення муніципального співробітництва.

Таким чином, для підвищення ефективності ОМС необхідно завершити розпочату реформу децентралізації місцевого самоврядування, впорядкувати кількість ОМС. Дорожня карта реформи децентралізації, представлена у 2023 році, повинна враховувати виклики воєнного періоду, зростання різниці потенціалів у розвитку громад, депресивності деяких регіонів, темпів інвестування. До повноважень місцевої влади має входити ідентифікація депресивних регіонів та розроблення планів щодо відновлення соціально-економічного розвитку.

2.2. Оцінка обсягів доходів та видатків місцевого самоврядування

Фінансовою основою місцевого самоврядування та ключовим фактором, від стану якого залежить добробут населення, є місцеві бюджети. Показники доходів місцевих бюджетів свідчать про їх наповнюваність та спроможність ОМС вирішувати питання місцевого значення, а обсяги та напрями видатків – про витрачання фінансових ресурсів задля вирішення цих питань.

З метою проведення аналізу фінансової самостійності ОМС необхідно дослідити обсяги доходів та видатків місцевих бюджетів та зробити висновки про динаміку їх наповнюваності і ефективність використання бюджетних коштів.

Дослідженню структури доходів та видатків місцевих бюджетів приділяють вчені, розглядаючи динаміку їх обсягу та основні складові елементи структури цих показників. Зокрема М. Шендригоренко та В. Янковський вивчали вплив реформи

децентралізації на доходах місцевих бюджетів та аналізували обсяг їх власних доходів, за результатами проведення якого підкреслили, що незважаючи на реформу децентралізації частина місцевих податків залишається досить низькою та складає близько 30%, натомість коли в окремих європейських країнах цей показник становить 50–60% [29, с. 335].

Нормативно-правове забезпечення та загальні засади формування й виконання місцевих бюджетів України досліджували Г. Скрипник та В. Якименко, які зауважили, що у структурі видатків місцевих бюджетів вагома частина належить видаткам на освіту (40%) та економічну діяльність (10%). Автори підкреслили, що збільшенню надходжень до місцевих бюджетів може сприяти ефективна політика, що застосовується місцевою владою щодо розвитку промислової інфраструктури регіонів, яка стане передумовою для створення нових робочих місць та збільшення податків до місцевих бюджетів [30].

Органи місцевої влади мають у своєму розпорядженні кошти, які надходять на рахунки місцевих бюджетів. В умовах особливого режиму воєнного стану деякі повноваження місцевої влади обмежені, що призвело до значних змін у фінансовому забезпеченні місцевих бюджетів та можливостях витратити кошти в інтересах громади.

Процес формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів передбачає складання та затвердження рішення про місцевий бюджет, постійний моніторинг бюджетних надходжень, пошук додаткових потенційних джерел доходів, а процес виконання бюджетів за видатками – визначення найбільш нагальних потреб та пріоритетних напрямків витрачання коштів, забезпечення ефективного та раціонального використання коштів в умовах нестабільності та воєнних загроз.

Проте проведена ще до початку війни реформа децентралізації, показала позитивні результати та відносну фінансову стійкість місцевого самоврядування. Варто проаналізувати структуру доходів місцевих бюджетів України (табл. 2.2).

**Показники та структура доходів місцевих бюджетів України
протягом 2020–2023 років***

Найменування показника	Рік							
	2020		2021		2022		2023	
	Сума, млн. грн	Струк- тура, %	Сума, млн. грн	Струк- тура, %	Сума, млн. грн	Струк- тура, %	Сума, млн. грн	Струк- тура, %
Податкові надходження	285571,6	60,6	346713,2	59,7	393460,7	70,9	434540,9	66,6
Неподаткові надходження	21462,6	4,6	27183,0	4,7	22041,2	4,0	36511,4	5,6
Доходи від операцій з капіталом	3473,1	0,7	3462,2	0,6	2276,0	0,4	3621,9	0,6
Цільові фонди	649,4	0,1	571,4	0,1	342,3	0,1	351,8	0,1
Офіційні трансферти	160323,5	34,0	202769,3	34,9	136977,1	24,7	177583,2	27,2
від органів державного управління	<i>160177,1</i>		<i>202733,3</i>		<i>136753,8</i>		<i>177385,2</i>	
від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	<i>146,4</i>		<i>36,0</i>		<i>223,3</i>		<i>198,0</i>	
Всього:	471480,2	100	580699,1	100	555097,3	100	652609,2	100

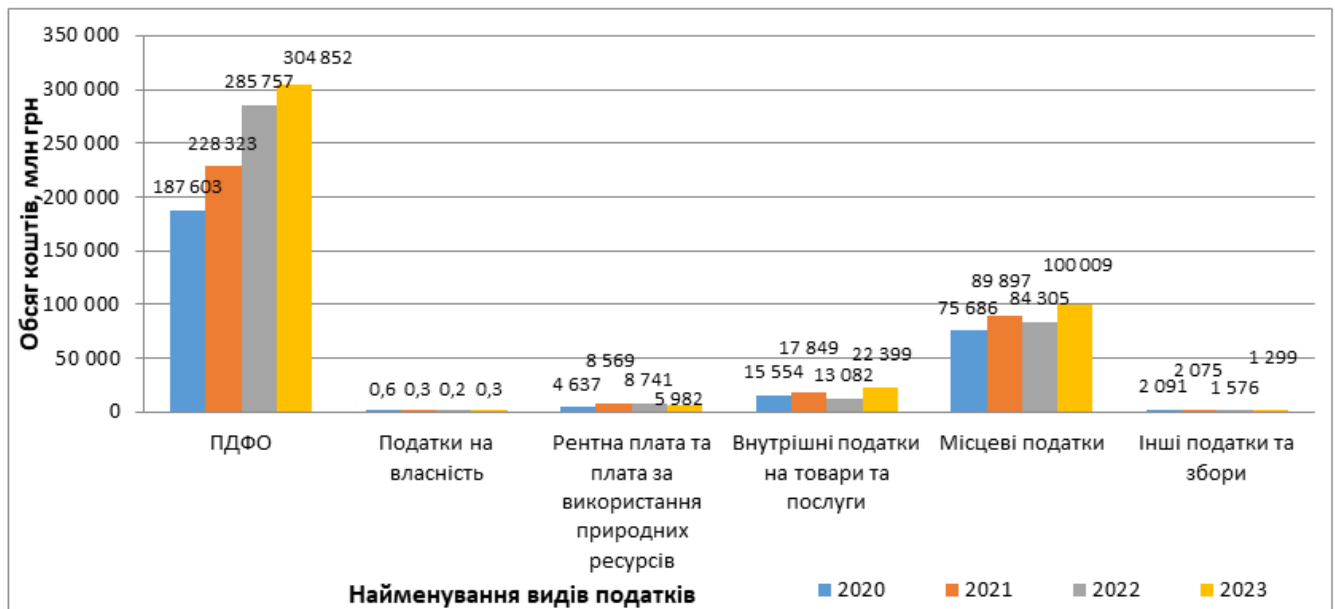
* Джерело: складено автором на підставі даних [31].

Дані таблиці свідчать, що у структурі доходів місцевих бюджетів найбільша частина належить податковим надходження – більше 60%. Протягом періоду, який аналізується, на рівень податкових надходжень найбільше вплинули два фактори: пандемія коронавірусу COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії, що спричинило зниження ділової активності та податкових надходжень від ПДФО та податку на прибуток. У 2023 році динаміка податкових надходжень дещо покращилася, однак їх рівень у загальному обсязі доходів знизився на 4,3 відсоткових пункти (далі – в. п.). У 2022 році загальний обсяг доходів місцевих

бюджетів знизився порівняно з попереднім роком на 5%, проте у наступному 2023 році порівняно з 2022 роком зріс на 17,5% [31].

Окрему увагу слід звернути на обсяги трансфертів, які з початку воєнного періоду порівняно з 2021 роком збільшилися переважно за рахунок трансфертів від міжнародних партнерів, який зріс у 6 разів [31]. Загалом офіційні трансферти у доходах місцевих бюджетів займають вагому частину (майже 30%), що свідчить про недостатній рівень власних надходжень місцевої влади.

Аналіз обсягів податкових надходжень за їх видами дозволить виокремити найбільш бюджетоутворюючі податки (рис. 2.3).

Рис. 2.2. Динаміка податкових надходжень до місцевих бюджетів України у 2020–2023 рр*

*Джерело: складено автором на підставі [31; 32; 33].

Як видно з рисунку, основним бюджетоутворюючим податком є ПДФО, частка якого складає 65,7–73% від загальної суми податкових надходжень. У 2023 році у порівнянні з попереднім показник цього податку зріс у зв'язку з підвищенням заробітної плати військовослужбовцям. Однак його частка у податкових надходженнях до місцевих бюджетів зменшилася на 2,4 в. п., що пояснюється

перерозподілом з місцевих бюджетів надходжень ПДФО з військових частин на користь державного бюджету.

У 2023 році порівняно з попереднім помітно зросла плата за землю (на 16,8%), надходження акцизу на пальне (на 192,4%), місцевих податків та зборів зріс на 18,6%.

Вагому частину у податкових надходженнях також займають місцеві податки і збори (21%–26%). Цей вид надходжень складає третину ПДФО та значно впливає на рівень фінансової незалежності громад, адже від наявних повноважень ОМС та ефективності адміністрування податків залежить рівень наповнення місцевими податками і зборами.

Принципи фінансової децентралізації реалізуються не лише у розподілі повноважень ОМС в частині надходжень до місцевих бюджетів, а й у частині розподілу та здійснення видатків. Місцева влада повинна мати також автономію у витратах коштів за різними напрямками для виконання своїх функцій (табл. 2.3).

З інформації, наведеній у таблиці видно, що найбільшу частину у структурі видатків займають видатки на: освіту (38%–48% протягом 2020–2023 років), економічну діяльність (12%–20%), житлово-комунальне господарство (7%–10%).

До 2022 року найбільша частка у структурі видатків належала видаткам на освіту (41,7%) та економічну діяльність (18,8%), однак з початком повномасштабного вторгнення пріоритети змінилися, виводячи на перше місце видатки на оборону, безпеку, соціальний захист і забезпечення та загальнодержавні функції. Так, видатки на загальнодержавні функції зросли на 23%, на громадський порядок та безпеку – у 9 разів, на соціальний захист та соціальне забезпечення – на 46%. При цьому значну тенденцію мали видатки на охорону здоров'я, які знизилися на 25% та охорону навколишнього середовища, що зменшилися 2 рази.

Таблиця 2.3

**Динаміка структури видатків місцевих бюджетів України
за функціями ОМС у 2020–2023 рр.***

Найменування показника	Роки							
	2020		2021		2022		2023	
	Сума, млн. грн	Структура, %	Сума, млн. грн	Структура, %	Сума, млн. грн	Структура, %	Сума, млн. грн	Структура, %
Загальнодержавні функції	40969,4	8,6	45962,8	8,1	46469,1	9,6	53003,6	8,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	1833,8	0,4	1739,7	0,3	11108,3	2,3	16817,3	2,6
Економічна діяльність	93925,6	19,7	112360,3	19,7	61065,9	12,6	112983,6	11,7
Охорона навколишнього природного середовища	2419,8	0,5	2420,4	0,4	512,5	0,1	1193,4	0,2
Житловокомунальне господарство	32126,0	6,7	56730,5	10,0	40631,4	8,4	62028,4	9,6
Охорона здоров'я	50866,0	10,6	33105,3	5,8	31008,0	6,4	38161,3	5,9
Духовний та фізичний розвиток	21884,5	4,6	27388,0	4,8	22584,7	4,7	26653,4	4,1
Освіта	199425,8	41,7	249077,4	43,7	232250,4	48,0	248186,7	38,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	23999,2	5,0	28067,8	4,9	29199,1	6,0	44879,5	6,9
Міжбюджетні трансферти	10658,0	2,2	12576,1	2,2	9465,6	2,0	42915,3	6,6
Всього	478108,1	100,0	569428,3	100,0	484295,2	100,0	646822,6	94,3

*Джерело: складено автором на підставі даних [31].

Отже, воєнні дії в Україні спричинили негативний вплив на формування та виконання місцевих бюджетів, що призвело зокрема до зменшення податкових надходжень та зростання видатків оборонного і соціального характеру. Зменшення надходження ПДФО спричинило зниження ділової активності, особливо в регіонах, що знаходяться близько до лінії фронту. Проте багато підприємств перенесли свою діяльність у центральні та західні області країни. Це призвело до зростання різниці у забезпеченні та розвитку регіонів. Проте місцева влада демонструє значну підтримку населення в період воєнного стану незалежно від місця розташування регіону. Водночас, фінансова незалежність місцевої влади потребує зміцнення щоб

мати достатньо фінансових ресурсів на здійснення таких видатків як освіта, охорона здоров'я та інші, важливі послуги для населення. З цією метою важливими заходами є:

- 1) посилення контролю за ефективністю витрачання бюджетних коштів;
- 2) удосконалення механізму міжбюджетних відносин з метою збалансування підтримки територій, що найбільше страждають від бойових дій;
- 3) розвиток міжнародного партнерства, залучення інвестицій для відновлення економіки та соціальної інфраструктури у постраждалих регіонах.

Це покращить фінансову стійкість місцевого самоврядування та стимулює економічну активність регіонів.

2.3. Стан фінансової спроможності територіальних громад

Для забезпечення дієздатності громад у їх розпорядженні має бути достатня матеріальна та нематеріальна база. «Матеріальна база – це кошти місцевих бюджетів, інфраструктура, природні ресурси. Нематеріальна – місцеві навички, згуртованість, здатність до дії, адаптивність та відкритість для інших, зрештою – здатність працювати разом, приймати спільні рішення та втілювати спільне бачення майбутнього розвитку спільноти» [34, с. 233].

Повноваження ОМС повинні бути достатніми для забезпечення економічного розвитку, інфраструктури, природно-ресурсного тощо. Для розробки заходів щодо підвищення фінансової незалежності територіальних громад необхідним є дослідження факторів, що впливають на їх фінансову спроможність та аналіз підходів до оцінки фінансової спроможності.

Вивченню особливостей здійснення оцінки фінансової спроможності територіальних громад приділяли увагу Ю. Петрушенко, Я. Казюк та В. Венцель, пропонуючи у своїй праці оцінювати цей показник на підставі інтегрального

показника та окремими самостійними, розрахованими на підставі даних про чисельність населення та рівня виконання бюджету. Вчені вважають, що оцінювання фінансової спроможності громад є допомагає більш точно оцінити ефективність їх функціонування [34, с. 235; 35, с. 362].

Під час проведення реформи децентралізації місцевого самоврядування Урядом розроблено Методику формування спроможних територіальних громад [36] (далі – Методика), положення якої використовувалися для оцінки рівня спроможності об'єднаних територіальних громад, визначення потенціалу якісного виконувати надані громадам повноваження.

Відповідно до пункту 7 Методики, критеріями, за якими здійснюється оцінка спроможності територіальних громад, є наступні:

- чисельність населення, що постійно проживає на території громади;
- чисельність учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території громади;
- площа території спроможної територіальної громади;
- індекс податкоспроможності бюджету громади;
- частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету спроможної територіальної громади [36].

Відповідно до наведених критеріїв рівень спроможності громад визначається на основі суми числових значень критеріїв оцінки та становить:

- низький – від 1,5 до 2,1;
- середній – від 2,2 до 3,8;
- високий – від 3,9 до 5.

Однак застосування таких критеріїв на практиці показало, що для громад всієї території України неможливо забезпечити відповідність цим критеріям [37]. Ці критерії націлені за застосування єдиних підходів до усіх громад країни та не враховують особливості кожної громади щодо географічного розташування, інфраструктури, віддаленості від зони бойових дій та інші.

Міністерством розвитку громад і території було розроблено проєкт Методичних рекомендацій щодо оцінки фінансової спроможності територіальних громад [38] (далі – Методичні рекомендації), згідно з яким для визначення індексу розвитку потенціалу територіальної громади пропонувалося використовувати переважно фінансові показники:

а) доходи загального фонду в розрахунку на 1 мешканця;

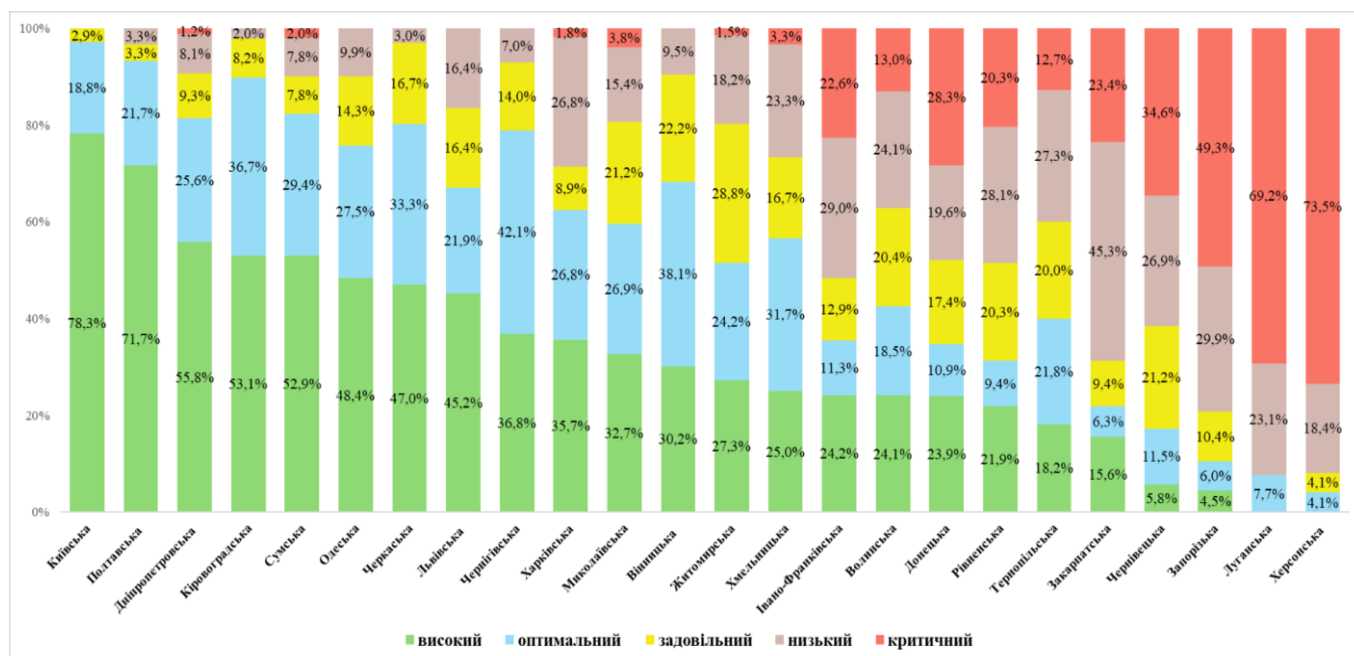
б) видатки за різними напрямками за економічними характеристиками та функціями місцевої влади, а саме, на: заробітну плату; утримання апарату ради територіальної громади та її виконавчих органів; культуру, фізичну культуру і спорт; капітальні видатки в розрахунку на 1 жителя громади;

г) рівень дотаційності бюджету територіальної громади.

Проте цей проєкт Методичних рекомендацій офіційного статусу не набув. Водночас експертами застосовано підхід описаний у Методичних рекомендаціях для оцінки окремих показників фінансової (бюджетної) діяльності 1438 територіальних громад на підставі даних про виконання місцевих бюджетів за 2023 рік за 11 показниками фінансової спроможності, наведеними у Методичних рекомендаціях [39].

Оцінювання показників здійснено у декілька етапів. Сумарна кількість балів, отримана громадами, градується наступним чином: 10 і більше – високий рівень; від 5 до 9 – оптимальний; від 1 до 4 – задовільний; від 0 до -4 – низький; від -5 та нижче – критично низький.

Після цього розраховано відповідні значення та узагальнено результати оцінювання фінансової спроможності громад. Так, високий рівень отримали 495 громад, тобто 34,4%, оптимальний – 314 громад (21,8%), задовільний – 200 громад (13,9%), низький – 247 громад (17,2%) та критичний – 182 громади (12,7%). Критичний рівень зафіксовано серед громад 16 областей [39] (рис. 2.3).

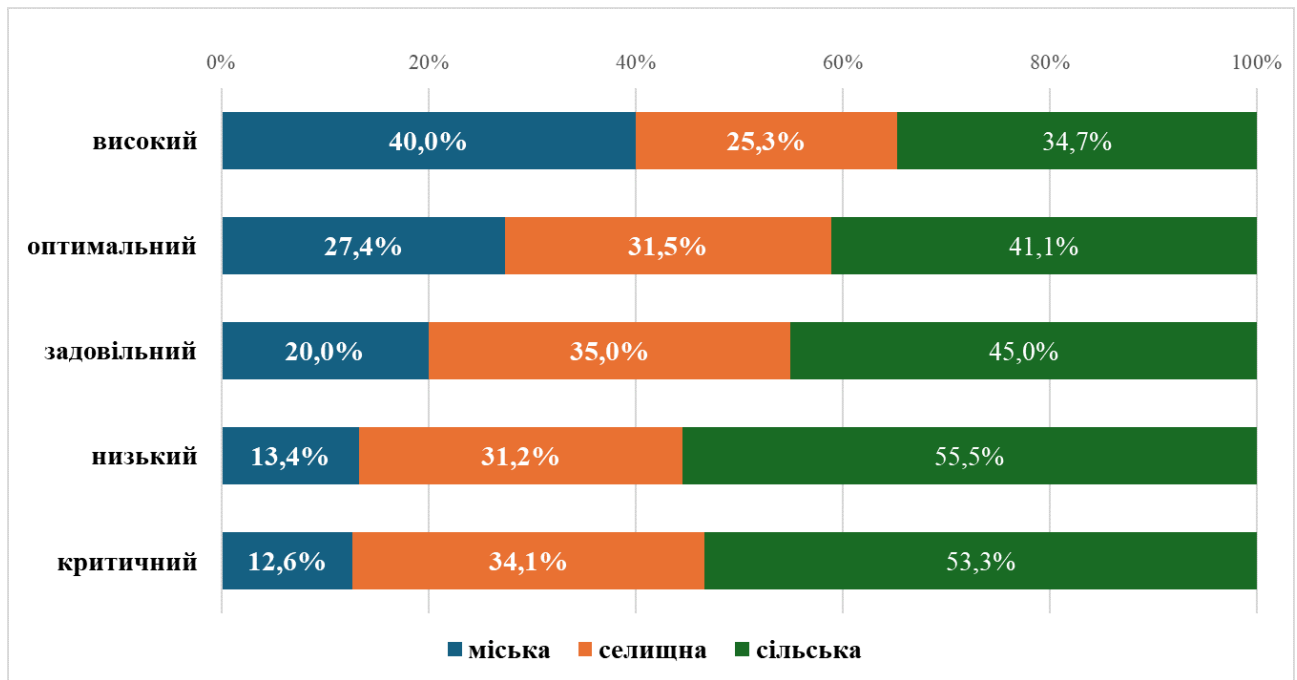

Рис. 2.3. Оцінка рівня фінансової спроможності громад України у розрізі областей за 2023 рік*

*Джерело: складено автором на підставі даних[39].

Як видно з рисунку, найбільше громад, що мають високий рівень оцінки, знаходяться у Київській та Полтавській, Дніпровській та Кіровоградській областях, навіть не зважаючи, що ці території знаходяться під частими обстрілами.

Причиною низького рівня фінансової спроможності багатьох громад є розташування їх близько до зони бойових дій. Відповідно до Закону України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» [40] встановлюються чіткі процедури та критерії віднесення населених пунктів до різних категорій. За результатами проведеного дослідження встановлено, що існує залежність між рівнем спроможності громад та видом населеного пункту (міські, селищні, сільські тощо) [39] (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Розподіл громад за рівнем фінансової спроможності та типом громади у 2023 році*

*Джерело: складено автором на підставі даних [39].

З рисунку видно, що із 40% громад, що мають високий рівень спроможності, належать до міського типу, а 25,3% - до селищних рад. Отже, чим більше за кількістю жителів населений пункт, тим вище вірогідність, що він має високий рівень спроможності. Критичний рівень спроможності найбільше мають громади сільського типу. Це означає, що потрібно більше приділяти увагу на підвищення розвитку таких громад.

Аналіз динаміки показників фінансової спроможності територіальних громад Тернопільської області дозволив побачити скільки територіальних громад мали значне покращення рівня фінансової спроможності у 2023 році порівняно з 2021 роком (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Динаміка рівня фінансової спроможності територіальних громад
Тернопільської області у 2021–2023 рр.**

Найменування громади	2021 рік		2023 рік		Зміна (+/-)
	сума балів	рівень фінансової спроможності	сума балів	рівень фінансової спроможності	
Білецька	3	задовільний	15	високий	12
Озернянська	-2	низький	7	оптимальний	9
Купчинецька	-4	низький	4	задовільний	8
Великогаївська	10	високий	17	високий	7
Скориківська	1	задовільний	8	оптимальний	7
Нагірянська	-8	критичний	-1	низький	7
Коропецька	-10	критичний	-4	низький	6
Бережанська	1	задовільний	7	оптимальний	6
Чортківська	8	оптимальний	14	високий	6
Васильковецька	-6	критичний	-1	низький	5
Золотниківська	-3	низький	2	задовільний	5
Більче-Золотецька	-6	критичний	-1	низький	5
Копичинецька	-1	низький	4	задовільний	5
Бучацька	-2	низький	3	задовільний	5
Кременецька	2	задовільний	7	оптимальний	5
Підгаєцька	5	оптимальний	10	високий	5
Микулинецька	-2	низький	2	задовільний	4
Теребовлянська	6	оптимальний	10	високий	4
Шумська	-1	низький	3	задовільний	4
Борщівська	4	задовільний	8	оптимальний	4
Товстенська	-5	критичний	-1	низький	4
Великобірківська	8	оптимальний	12	високий	4
Лопушненська	-7	критичний	-4	низький	3
Іване-Пустенська	-7	критичний	-4	низький	3
Козівська	3	задовільний	6	оптимальний	3
Коліндянська	-7	критичний	-5	критичний	2
Борсуківська	-8	критичний	-6	критичний	2
Зборівська	6	оптимальний	8	оптимальний	2
Монастирська	-2	низький	0	низький	2
Заліщицька	0	низький	2	задовільний	2
Байковецька	15	високий	16	високий	1
Золотопотіцька	-7	критичний	-6	критичний	1
Мельнице-Подільська	-6	критичний	-5	критичний	1
Почаївська	-3	низький	-2	низький	1
Скалатська	2	задовільний	3	задовільний	1
Великодедеркальська	-3	низький	-2	низький	1
Трибухівська	7	оптимальний	8	оптимальний	1
Лановецька	0	низький	1	задовільний	1
Великобerezовицька	11	високий	12	високий	1

<i>Продовження табл. 2.4</i>					
Збаразька	4	задовільний	5	оптимальний	1
<u>Підгороднянська</u>	5	оптимальний	6	оптимальний	1
Заводська	4	задовільний	4	задовільний	0
<u>Залозецька</u>	-6	критичний	-6	критичний	0
<u>Гусятинська</u>	9	оптимальний	8	оптимальний	-1
<u>Вишнівецька</u>	-2	низький	-3	низький	-1
<u>Гримайлівська</u>	-1	низький	-2	низький	-1
<u>Хоростківська</u>	8	оптимальний	7	оптимальний	-1
Тернопільська	18	високий	17	високий	-1
<u>Нараївська</u>	-6	критичний	-7	критичний	-1
<u>Підволочиська</u>	6	оптимальний	4	задовільний	-2
<u>Саранчуківська</u>	-6	критичний	-8	критичний	-2
<u>Козлівська</u>	1	задовільний	-2	низький	-3
Скала-Подільська	3	задовільний	-1	низький	-4
Іванівська	5	оптимальний	-1	низький	-6

*Джерело: складено автором на підставі даних [41].

Дані таблиці свідчать, що у 2023 році рівень фінансової спроможності громад у більшій кількості територій покращився. Так, у 2021 році високий рівень мали 4 громади, а оптимальний – 11, натомість у 2023 році за оцінкою спроможності високий рівень отримали 9 громад, а оптимальний – 12. Найвища динаміка показників фінансової спроможності спостерігалася у Білецькій, Озернянській та Купчинецькій громадах.

Загалом по всій території країни аналіз доходів та видатків на одного мешканця територіальної громади свідчить, що у 2023 році доходи до загального фонду бюджетів територіальних громад (без трансфертів), які склали 314,2 млрд грн становили на 13% менше за обсягу видатків (361,8 млрд грн). Показник доходів на одного мешканця, що перевищує середній, мають 546 громад, а видатків – 571 громада. Найбільша кількість громад, в яких дохід на одного мешканця складає 5-10 тис. грн, становить 633 громади, а аналогічний показник за видатками мають 668 громад.

Такі показники свідчать, що сучасний стан фінансової спроможності територіальних громад потребує покращення, хоча місцеве самоврядування

адаптувалися до умов воєнного стану і максимально намагається забезпечити реалізацію завдань бюджетної політики.

Експертами було проведено порівняльний аналіз результатів оцінки спроможності громад, отриманих окремо з використанням Методики [36] та Методичних рекомендацій [38]. Громада вважається спроможною у разі коли має здатність забезпечити належний рівень надання послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства та інших, з урахуванням наявних ресурсів: кадрових, фінансових, розвитку інфраструктури на відповідній території тощо.

При цьому у Методиці для здійснення оцінки беруться до уваги демографічні та соціально-економічні показники, а у Методичних рекомендаціях – лише фінансові показники бюджетів громад. Однак обидві методики щодо оцінки рівня саме фінансової спроможності громад мають схожі за своєю суттю фінансові показники, зокрема, це індекс податкоспроможності та частка місцевих податків і зборів у доходах місцевого бюджету громади.

Слід зазначити, що для розрахунку індексу податкоспроможності враховуються показники надходжень ПДФО та податку на прибуток підприємств. Однак, до структури податкових надходжень місцевих бюджетів входять надходження від інших податків та зборів, наприклад, рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення, акцизний податок з виробленого та ввезеного на територію України пального та інші, які в обсязі доходів місцевих бюджетів окремих територій займають значну частину.

Тобто, критерій індексу податкоспроможності не враховує основні доходи місцевих бюджетів, а отже, не відображає об'єктивний рівень ресурсного потенціалу громади та фінансову спроможність.

Тому доцільно враховувати при оцінці фінансової спроможності громади й інші податки та збори, що займають значну частину надходжень.

Крім цього, методика оцінки фінансової спроможності повинна враховувати й інші показники. Так, наприклад, цінним природним ресурсом громад є сільськогосподарські землі, використання яких може приносити громаді додатковий дохід від надання в оренду, продажу сільськогосподарської продукції тощо. Однак, слід також враховувати, що не всі громади мають у своєму розпорядженні достатньо цього ресурсу, а окремі громади, навіть за наявності землі, яка може стати суттєвим джерелом доходу, не мають можливості її використовувати з причини ведення на їх території бойових дій.

Тому, доцільно доповнити критерії оцінки спроможності громад показником ефективності використання земель, що знаходяться у розпорядженні громади.

Основними показниками ефективності використання землі є такі, що «характеризують ступінь використання земельних угідь, рівень використання землі, посівні площі сільськогосподарських угідь, урожайність сільськогосподарських культур та їх валовий збір, виробництво продукції в розрахунку на одну особу» [42; 43]. В якості критерію оцінки спроможності громад доцільно враховувати ступінь використання земельних угідь (відношення площі, яка використовується до закріпленої за громадою площі) та виробництво сільськогосподарської продукції в розрахунку на одну особу (відношення обсягу виробництва продукції до кількості населення громади). Врахування цього показника дозволяє оцінити можливість територіальної громади отримувати додатковий дохід у місцевий бюджет та фінансувати розвиток інфраструктури.

Висновки до розділу 2

За результатами аналізу забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування зроблено наступні висновки.

1. З'ясовано, що зменшення кількості ОМС у результаті реформи децентралізації (територіальних громад у 7,6 разів, а районів – у 3,6 разів) сприяла їх оптимізації та підвищенню ефективності. Обґрунтовано необхідність врахування місцевою владою різниці у розвитку громад різних регіонів під час воєнного періоду з метою своєчасної ідентифікації депресивних регіонів та розроблення планів щодо відновлення їх соціально-економічного розвитку.

2. Визначено, що у структурі доходів місцевих бюджетів протягом 2020–2023 років найбільшу частину займали податкові надходження (близько 60%), в яких вагому складову становив ПДФО (65,7–73%). Міжбюджетні трансферти продовжують ставити близько 30% доходів до місцевих бюджетів, що негативно позначається на стимулюванні заробляти власні кошти. Обґрунтовано, що для зміцнення фінансової незалежності місцевої влади необхідним є залучення інвестицій для відновлення економіки та соціальної інфраструктури та посилення контролю за здійсненням бюджетних видатків.

3. Підкреслено значне покращення показників фінансової спроможності громад у 2023 році порівняно з 2021 роком. Громади міського типу мають 40% із загальної кількості спроможних громад. Запропоновано удосконалення методики оцінки спроможності шляхом врахування таких доходів місцевих бюджетів, як рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів, акцизний податок з виробленого та ввезеного на територію України пального тощо, а також враховувати показник ефективності використання земель, що знаходяться у розпорядженні громади. Це сприятиме підвищенню якості оцінки фінансової спроможності громад.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПАРТНЕРСТВА ГРОМАД ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

3.1. Застосування міжнародного партнерства для підвищення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування

Одним із способів залучення коштів на підтримку фінансової стійкості та розвиток громади є міжнародне партнерство, що вважається досить розвинутим видом співпраці громад у всьому світі та ґрунтується на взаємній вигоді сторін-учасників. З початком повномасштабного російського вторгнення підвищилася актуальність співпраці громад України з міжнародними партнерами в рамках їх підтримки в частині надання гуманітарної та військової допомоги. Проте у складний воєнний час здебільшого громади України шукають у міжнародних партнерах лише короткочасну підтримку, а на побудування довгострокових взаємовигідних відносин. Отже необхідним є дослідження факторів, які гальмують розвиток повноцінного партнерства українських громад з іноземними партнерами, та розробка пропозиції щодо розширення такої співпраці.

Методичні підходи до оцінювання партнерської спроможності територіальних громад в умовах децентралізації вивчали К. Кудак та В. Стойка, які запропонували аналізувати партнерську спроможність громад у розрізі трьох блоків («ОТГ-громадський сектор», «ОТГ-бізнес» та «ОТГ-влада») розподіляти громади за рівнем партнерської спроможності на такі, що мають низький, середній та високий [44, с. 169].

Дослідженню сутності партнерської спроможності громад та виокремленню факторів, що які підкреслюють її наявність, приділяли увагу у своєму дослідженні О. Чубарь та Ю. Траньович, які наголосили, що «важливими є нематеріальні фактори такої спроможності, до яких належать, зокрема, цілі громади,

згуртованість та зацікавленість членів громади у розвитку партнерських відносин» [45, с. 1175].

Одним із аспектів діяльності територіальних громад є не лише вирішення найважливіших соціально-економічних питань, але й активна діяльність керівників органів місцевої влади щодо налагодження їх зв'язку з іншими суб'єктами, співпраця з якими сприятиме розширенню можливостей та фінансової самостійності громади. Адже досить часто наявних ресурсів громади може бути недостатньо для виконання великих та необхідних для життєдіяльності регіону проектів, наприклад, будівництво мостів, відновлення об'єктів критичної інфраструктури після обстрілів; ремонт закладів освіти тощо.

Для виконання таких ресурсозатратних об'єктів громадам доцільно шукати партнерів та об'єднувати свої зусилля для реалізації мети, що викликає спільну зацікавленість партнерів. Територіальна громада має бути спроможна до партнерства, тобто здатна до пошуку зацікавлених сторін, налагодження співпраці, активної взаємодії з партнерами на договірних засадах через об'єднання зусиль і ресурсів, а також спільної відповідальності за результати реалізації проекту перед суспільством.

Однак спроможність громади вимірюється не тільки ресурсним забезпеченням, але й такими важливими характеристиками, як згуртованість представників громади, взаємодовіра та самоорганізація, бажання рухатися [46, с. 33]. Зазначеними характеристиками повинні володіти усі суб'єкти партнерства, оскільки без них не можливо досягнути бажаного успіху у вирішенні питань.

У воєнний період важливою є співпраця громад з міжнародними партнерами, що дозволяє громадам вийти на новий рівень реалізації спільних проектів з муніципалітетами інших держав, особливо Європейського Союзу (далі – ЄС), які також об'єднують свої власні зусилля та спрямовують їх на підтримку українських громад та регіонів, зокрема, для відбудови після обстрілів, реінтеграції деокупованих громад тощо.

На початку 2023 року в Україні було проведено Міжнародний саміт міст і регіонів за участю близько 250 представників муніципалітетів більш ніж 50 іноземних країн [47]. Кожен із представників висловив готовність прийняти участь у відбудові України урахуванням українських традицій і технологічного прогресу. Зокрема, Люблінське воєводство (Польща) налагодило партнерські відносини з Одеською, Рівненською, Тернопільською, Луганською, Львівською, Волинською областями. Містом-партнером польського містечка Гданськ є український Маріуполь, тому представники гданської громади готові долучатися до його відбудови [47].

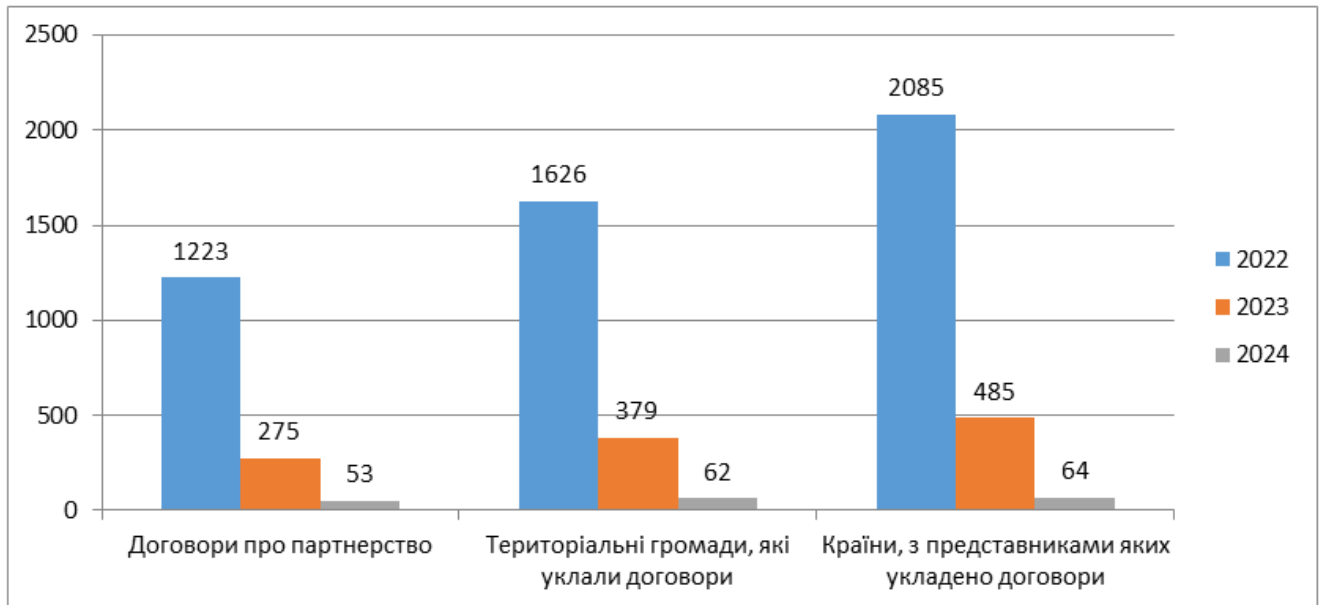
Представник Національної асоціації муніципалітетів Данії зазначив, що кожне місто у Данії докладає зусиль до відбудови і реінтеграції деокупованих територій, а представник Франції підкреслив готовність працювати у напрямку зближення економіки України з європейською [47].

Проте іноземними партнерами українські міста зараз розглядаються здебільшого як постраждалі від війни, яким негайно потрібна допомога, а не як повноцінні партнери. Іноземні представники наголошують на готовності надавати гуманітарну допомогу та відбудовувати постраждалі від бойових дій українські громади щоб люди швидше поверталися додому в Україну з-за кордону.

Співпраця з іноземними партнерами має бути спрямована на залучення українськими громадами інвестицій, розширення економічних зв'язків, обмін досвідом у сфері розвитку підприємництва. Така співпраця підвищує рівень інституційної спроможності громад та наближає їх до європейської практики.

Показники міжнародного партнерства територіальних громад України за останні 3 роки можна зобразити наступним чином (рис. 3.1).

Тенденція розширення міжнародного партнерства чітко прослідковується на рисунку, про що свідчить зростання кількості договорів у 1,7 разів. Найбільшу кількість партнерських договорів громадами укладено з муніципалітетами Польщі – 556, Німеччини – 212, Угорщини – 128 та Румунії – 83.

Рис. 3.1. Динаміка діяльності громад щодо міжнародного партнерства у 2022–2024 рр.*

*Джерело: складено автором на підставі даних [48].

Проаналізувавши кількість укладених договорів у розрізі областей України можна побачити які громади уклали найбільше угод (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Кількість партнерських угод та громад, які їх уклали за областями України за 2024 рік

Область	Кількість договорів	Кількість територіальних громад
Закарпатська	284	17
Львівська	283	28
Волинська	133	17
Київська	132	34
Одеська	127	36
Івано-Франківська	112	22
Тернопільська	107	22
Хмельницька	95	25
Чернівецька	93	18
Вінницька	86	21
Житомирська	79	21

Продовження табл. 3.1

Рівненська	64	12
Черкаська	59	19
Дніпропетровська	54	23
Полтавська	54	20
Чернігівська	52	14
Миколаївська	45	19
Сумська	43	14
місто Київ	39	29
Донецька	37	15
Харківська	32	17
Херсонська	29	15
Запорізька	27	16
Кіровоградська	14	8
Луганська	5	3

*Джерело: складено автором на підставі даних [49].

За даними таблиці видно, що найбільше договорів з міжнародними партнерами укладено громадами Закарпатської, Львівської та Волинської областей, а найменшу – області, що знаходять надто близько до зони бойових дій (Харківська, Херсонська, Запорізька, Кіровоградська та Луганська).

Важливим кроком до подальшого розширення міжнародного співробітництва територіальних громад стало прийняття у квітні 2024 року Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України», який закріпив у правовому полі:

- види міжнародного територіального співробітництва (міжтериторіальне, транскордонне та транснаціональне);
- повноваження суб'єктів міжнародного територіального співробітництва України
- джерела фінансування співробітництва та інші норми, на яких воно повинно ґрунтуватися [50].

Закріплення на законодавчому рівні організації міжнародного співробітництва громад дозволить створити сприятливі умови для ефективної і взаємовигідної співпраці зацікавлених сторін.

Однак залишається досить багато напрямків, які необхідно підсилити щоб досягти значних результатів такого виду співробітництва, зокрема:

- підвищення кваліфікації кадрів, які у територіальних громадах будуть наділені функціями пошуку партнерів, налагодження з ними співпраці та виконання зобов'язань, взятих у рамках партнерства;

- вивчення англійської мови представниками громади та підвищення вміння презентувати інтереси громади та цілі співпраці. Мовний бар'єр є суттєвою перешкодою у побудуванні партнерства із закордонними містами;

- розробка чіткої стратегії співробітництва, якою будуть чітко визначені шляхи досягнення цілі та кінцевий результат.

Таким чином, з початку повномасштабного вторгнення стрімко розширилося міжнародне партнерство територіальних громад. Однак на сьогодні представники іноземних муніципалітетів здебільшого співпрацюють з українськими переважно з метою надання гуманітарної допомоги або відбудовування зруйнованих об'єктів, але ж потрібно налагоджувати довгострокову співпрацю на взаємовигідних умовах для обох сторін. Для того щоб підвищувати рівень та якість такої співпраці необхідним є: підвищення кваліфікації кадрів, покращення рівня знання англійської мови; розробка чіткої стратегії співробітництва.

3.2. Напрями зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування

На основні проаналізованих проблем, які уповільнюють зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування, необхідно розробити конкретні шляхи у цьому напрямку з урахуванням викликів воєнного часу та розвитку України у напрямку євроінтеграції.

Дослідження сутності фінансової незалежності територіальних громад здійснювала О. Кириленко, визначивши важливі ознаки фінансової самодостатності громади, а саме: «самостійність і незалежність у прийнятті рішень щодо формування, розподілу і використання власних фінансових ресурсів, а також достатність обсягів фінансових ресурсів ОМС, необхідних для виконання ними власних і делегованих повноважень» [51, с. 76]. Вчена також виокремлює умови забезпечення фінансової самодостатності громад, до яких належать, зокрема, зміцнення системи фінансового контролю та протидії корупції, співробітництво територіальних громад та інші.

Розглядаючи основні проблеми частині оптимізації податкової політики місцевих бюджетів в умовах децентралізації А. Пелехатий наголошує, що основними напрямками зміцнення фінансової самостійності та спроможності громад є: спрощення, оптимізації та підвищення прозорості системи податків; забезпечення соціальної справедливості при справлянні податків; підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів [52, с. 128]

Порівняльне дослідження, проведене вченими М. Богучка-Фельчак та П. Ковальський, щодо обсягу фінансового суверенітету, наданого Сілезькому воєводству Другою Польською Республікою та двом іншим територіям Східної Європи (XX століття) показало, що польському воєводству було надано реальні повноваження, застосування яких дозволило значно підвищити фінансову незалежність [53, с. 322].

Реформа місцевого самоврядування показала позитивні результати з самого початку її реалізації, однак повномасштабне вторгнення стало серйозною

перепорою на шляху до її успішного завершення. Бойові дії на сході, півночі та півдні країни стали причиною зростання економічних та демографічних розбіжностей між регіонами різних частин країни. Крім цього розбіжності проявляються й у фіскальних можливостях, що негативно впливає на зміцнення власної фінансової бази місцевого самоврядування. Тому вектор реформи децентралізації має дещо змінитися та враховувати не однакові можливості регіонів країни. Величезні масштаби руйнувань призводять до блокування забезпечення населення менших та слабкіших населених пунктів найнеобхіднішим для життя.

Великі та розвинуті територіальні одиниці виявилися більш стійкими до руйнувань. Тож місцева влада таких територій може брати на себе більше повноважень, відновлюватися та зміцнювати фінансову незалежність. Натомість невеликі, слабкі регіони, які більше постраждали від обстрілів, не мають можливості самостійно відновлюватися, отже їм потрібна допомога держави, або ж інших регіонів. Це означає, що під час воєнного періоду місцеве самоврядування повинно функціонувати не лише за принципом децентралізації, але і централізації, підтримуючи ті території, які найслабші та найбільше постраждали від воєнної події.

Проте кожна громада в міру своїх можливостей повинна намагатися шукати шляхи як забезпечити якісні послуги жителям, відновити інфраструктуру після обстрілів, залучити інвестиції, упорядкувати податкову базу та ефективно використовувати кошти бюджету. Отже, варто окреслити основні фактори, які сприяють соціально-економічному розвитку регіону.

Одним із таких факторів є чисельність населення, яке проживає на території громади, адже у багатонаселених регіонах більше виробляється та споживається продукції, сплачуються податки, розширюються можливості громади до діяльності. За результатами оцінки Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) чисельність населення, що знаходиться та працює на певній території є ключовим показником ефективності громади. Регіони з більшою чисельністю

населення в Україні розпоряджалися коштами місцевих бюджетів більш ефективно, «тоді як кожен муніципалітет у нижніх 5% індексу ефективності мав населення менше 10 500 жителів». [54, с. 354]. Дослідження впливу розміру територіальної громади на вартість необхідних для населення послуг у різних країнах показує неоднозначний результат. Наприклад, у Новій Зеландії, в результаті об'єднання громад стала більш помітною економія постійних витрат на сферу послуг, зокрема, водопостачання та водовідведення [54, с. 354]. За результатами онлайн-опитування в рамках проекту ОЕСР було доведено, що 39% опитаних представників міських громад вважали, що вони вже ефективно виконують покладені на них повноваження, натомість серед сільських та селищних цей показник був нижчим (28% та 33% відповідно).

У період війни та після для відновлення країни посилення фінансової спроможності громад потребує часу. Громадам потрібна постійна підтримка у розбудові потенціалу у сферах управління фінансами, інвестиціями, стратегічного планування та інших.

Наступним фактором є достатня фіскальна спроможність, адже чим більше власних джерел надходжень у розпорядженні влади, чим більші можливості витратити ці кошти задля забезпечення громади необхідним та розвитку. Дослідження ОЕСР показують, що залежність муніципалітетів від міжурядових цільових дотацій і трансфертів зменшує їхню здатність витратити кошти на потреби, що є специфічними для певної території. Це спричиняє зниження стимулу для отримання власних надходжень.

Для розширення бази власних надходжень необхідно розширення повноважень місцевої влади щодо встановлення ставок податків місцевих податків. Однак щоб уникнути перевищення місцевою владою повноважень щодо встановлення ставок податків, то органам державної влади необхідно встановлювати їх верхню межу.

Також одним із факторів є інвестиційний потенціал, спроможність залучати інвестиційні ресурси на розвиток громади. Слід враховувати, що ОМС повинні управляти такими ресурсами продуктивно та відповідально, спрямовувати їх перш за все на відбудову та відновлення територіальних громад.

Результати дослідження, проведеного ОЕСР у 2021 році показали, що лише 50% з опитаних громад європейських країн, які подали заявки до Державного фонду регіонального розвитку, отримали фінансування, водночас 28% громад не отримали, і 22% не були впевнені, що отримають [54, с. 360]. Причиною цього здебільшого стала вимога від муніципалітетів щодо співфінансування бажаних проектів, що не всі громади мали спроможність гарантувати.

Однак державні органи влади України мають забезпечити рівні можливості ОМС для доступу до державного інвестиційного фінансування щоб задовольнити потребу у відновленні територій та сприяти стійкості на довгостроковий період.

Крім цього важливим є розробка стратегічних планів розвитку територій та дотримання цих планів з незначним відхиленням. При розробці стратегічних планів ОМС повинні ставити та визначати реалістичні цілі з чіткими результативними показниками. Лише 52% сільських громад країн ЄС зазначили, що вони змогли розробити реалістичну структуру плану [54, с. 360]. Проте такий документ, як стратегічний план може дозволити збільшити ефективність взаємодіяти з громадянами та суб'єктами господарювання приватного сектору щодо заходів, необхідних для досягнення конкретних цілей розвитку. Це підвищить також довіру громадян до місцевої влади. Водночас складання стратегічних планів також вимагає інвестицій у здатність громади аналізувати та обмінюватися даними щодо економічних, соціальних і демографічних показників тощо.

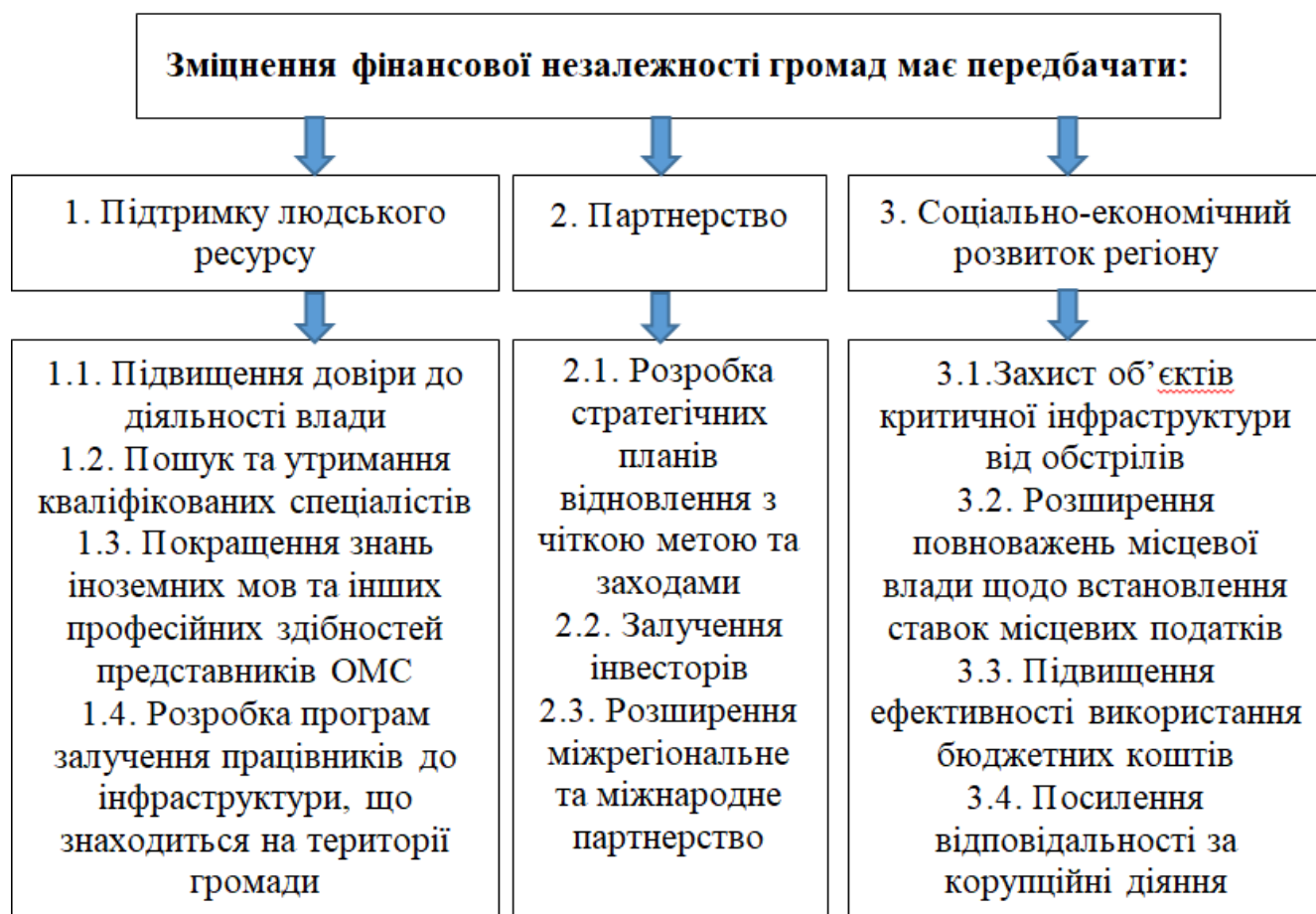
Наступним фактором сприяння досягненню успіху громад у зміцненні фінансової незалежності є розширення співпраці, як з іншими громадами країни, так і з міжнародними партнерами.

Співпраця є найвигіднішою між невеликими громадами, які стикаються з нестачею людських ресурсів та інфраструктури. Така співпраця є особливо корисною у сферах надання послуг, наприклад, охорони здоров'я, управління відходами та інші. Продуктивна співпраця між громадами стане більш важливою на етапі відбудови країни після війни, адже ті громади, окремі послуги можуть надаватися громадами, де інфраструктуру пошкоджено менше тим громадам, які серйозно постраждали.

Існує також багато інших факторів, які впливають на зміцнення фінансової бази громад. Крім того, важливу роль відіграють досвід і навички місцевої влади, які застосовуються у процесі об'єднання, зокрема здатність розуміти переваги такого механізму територіального управління, як співпраця, а також залучати й утримувати кваліфікований персонал.

Іншим ще одним і досить важливим фактором є довіра громадян до влади, завдяки чому з'являється у громадян зацікавленість працювати в інтересах розвитку громади та підтримувати політику влади. Також впливає на результати діяльності громад їх географічне розташування, адже в різних регіонах відрізняється рівень продуктивності, моделі зайнятості населення та економічна спеціалізація.

На основі описаних вище факторів варто сформулювати конкретні шляхи зміцнення фінансової незалежності територіальних громад з урахуванням викликів воєнного часу та необхідності післявоєнного відновлення (рис. 3.2). Представлені на рисунку напрями зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування обов'язково також мають враховувати ситуації та можливості кожної територіальної громади, які можуть різнитися близькості розташування до зони бойових дії, специфіки географічного положення регіону, особливостей інфраструктури тощо.

Рис. 3.2. Напрями зміцнення фінансової незалежності ОМС*

*Джерело: розроблено автором.

Проте всі ці напрями, незалежно від ситуації та впливу бойових дій на територію громади, повинні враховуватися місцевою владою та максимально проваджуватися. Це дозволить підтримати громаду у післявоєнному відновленні та закласти підвалини на довгострокову перспективу фінансової стійкості громад.

Висновки до розділу 3

Дослідження перспектив розвитку міжнародного співробітництва громад та шляхів зміцнення їх фінансової незалежності дозволило сформулювати наступні висновки.

1. Обґрунтовано необхідність працювати над розвитком довгострокових міжнародних партнерських відносин, метою яких є не лише отримання допомоги у складний для України період воєнного часу. Аналіз динаміки міжнародного партнерства громад протягом 2022–2024 років показав її стрімке зростання, особливо щодо кількості договорів, яка зростає у 1,7 разів за цей період. Визначено шляхи подальшого розвитку партнерства: підвищення кваліфікації кадрів, вивчення англійської мови представниками та розробка чіткої стратегії співробітництва.

2. Сформульовано шляхи зміцнення фінансової незалежності територіальних громад: підвищення довіри населення, підвищення кваліфікації працівників громади, зацікавленість людей працювати на благо регіону; залучення інвесторів, розвиток міжнародного партнерства; захист об'єктів критичної інфраструктури, розширення податкових повноважень влади, зменшення корупції, що пришвидшить зміцнення фінансової стійкості громад.

ВИСНОВКИ

У роботі досліджено проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та запропоновано напрями його покращення.

1. Встановлено, що основною метою діяльності місцевого самоврядування є забезпечення громадян високоякісними необхідними послугами та створення умов для соціально-економічного розвитку території. Визначено наслідки до яких призвели бойові дії на території України, які зокрема полягають у зростанні нерівності між регіонами, яка спричиняє: демографічні дисбаланси (частина населення покидає небезпечні території та переміщується в інші), території, що знаходяться близько зони бойових дій мають менше можливостей підтримувати виробництво та забезпечувати життєдіяльність регіону. Сформульовано заходи, які доцільно застосувати ОМС на конкретній території, поділяючи ці регіони на групи залежно від віддаленості від зони бойових дій: прифронтові, центральні та тиллові. До основних заходів належать: відбудова знищених підприємств, критичної та соціальної інфраструктури, стимулювання започаткування бізнесу внутрішньо-переміщеними особами, сприяння переміщенню підприємств з окупованих та прифронтових території та допомога у запуску їх бізнесу на більш безпечних, цифровізація соціальних послуг, розвиток туризму. Встановлено, що окремі підходи до формування регіональної політики можна розглядати, як для прифронтових, так і для тиллових територій, наприклад, цифровізація соціальних послуг тощо.

2. Проаналізовано класифікацію джерел фінансування ОМС та визначено, що її основною ознакою є поділ на власні та запозичені фінансові ресурси. Встановлено, що основну частину власних фінансів місцевих органів влади складають переважно податкові надходження, вагомою частиною яких в свою чергу є податок на доходи з фізичних осіб, що сплачується із заробітної плати працюючих осіб. Обґрунтовано, що місцевій владі необхідно мати достатньо

повноважень для ефективного управління системою оподаткування на відповідній території. Це сприятиме надходженням до місцевих бюджетів у розмірі, що дозволяє виконувати функції ОМС у повному обсязі. Проаналізовано класифікацію напрямів витрачання коштів місцевих бюджетів за такими видами: бюджетними функціями, бюджетними програмами, відомствами та економічною характеристикою видатків. Доведено, що під час правового режиму воєнного стану ОМС повинні спрямовувати кошти в першу чергу на захист громадян та відновлення територій.

3. Виокремлено наслідки тривалої політики централізації влади, а саме: залежність територій від центру в частині повноважень та фінансів; зниження інвестиційної привабливості регіонів; деградація інфраструктури сільської місцевості; низька якість надання публічних послуг та зниження рівня довіри населення до влади. З'ясовано, що у процесі проведення реформи децентралізації здійснено реорганізацію органів місцевого самоврядування шляхом їх укрупнення та зменшення кількості, зокрема, кількість територіальних громад зменшилася у 7,6 разів (з 11250 до 1469), а кількість таких адміністративно-територіальних одиниць як райони зменшилася у 3,6 разів (з 490 до 136). Виявлено, що багато громад перебувають досі у стані реорганізації. Обґрунтовано, що застосування напрямів, зазначених у розробленій Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури Дорожній карті реформи децентралізації (підвищення ефективності адміністрування місцевих податків, налагодження місцевих запозичень, розширення міжнародного співробітництва) сприятиме підвищенню фінансової незалежності територіальних громад. Водночас, необхідним є врахування зростання різниці потенціалів у розвитку різних громад під час воєнного періоду та своєчасна ідентифікація депресивності регіонів та розроблення планів щодо відновлення їх соціально-економічного розвитку.

4. Аналіз показників і структури доходів місцевих бюджетів засвідчив, що найбільшу частину із загального їх обсягу займають податкові надходження

(близько 60%), в яких вагома складова належить ПДФО (65,7–73%) протягом 2020–2023 років. Однак пандемія коронавірусу COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії суттєво вплинуло на спад ділової активності майже усіх регіонів України та зниження надходжень від ПДФО та податку на прибуток, проте у 2022 році ПДФО зріс за рахунок зростання заробітної плати військовослужбовців. Суттєву долю надходжень до місцевих бюджетів (25–34%) складають міжбюджетні трансферти, що свідчить про високий рівень дотаційності місцевої влади та зниження стимулювання місцевої влади до отримання власних надходжень. Динаміка показників видатків місцевих бюджетів протягом 2020–2023 років свідчить, що до початку повномасштабного вторгнення найбільшу частину у структурі видатків займали видатки на освіту (41,7%) та економічну діяльність (18,8%), однак починаючи з 2022 року основним спрямуванням для витрачання коштів у воєнний час є оборона, громадський порядок і соціальний захист та соціальне забезпечення. Обґрунтовано, що для зміцнення фінансової незалежності місцевої влади необхідним є пошуки шляхів залучення інвестицій, зокрема від іноземних партнерів, для відновлення економіки та соціальної інфраструктури у постраждалих регіонах, а також посилення контролю за ефективністю витрачання бюджетних коштів.

5. Аналіз оцінки фінансової спроможності громад показав, що найбільший показник мають великі міста і ті, що знаходяться далі від зони бойових дій. Високий рівень отримали 495 громад, тобто 34,4% із загальної кількості. Загалом відбулося покращення показників спроможності у 2023 році порівняно з 2021 роком. Встановлено, що високий рівень спроможності 40% громад належать до міського типу, а 53% громад, що мають критичний рівень, належать до сільських. Це підкреслює залежність спроможності громад від типу місцевості. Порівняння різних методик оцінки спроможності громад дозволило виокремити їх недоліки та запропонувати шляхи удосконалення, зокрема: враховувати у індексі податкоспроможності основні доходи місцевих бюджетів: рентна плата за

спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення, акцизний податок з виробленого та ввезеного на територію України пального та інші; доповнити критерії оцінки спроможності громад показником ефективності використання земель, що знаходяться у розпорядженні громади. Це дозволить оцінювати фінансову спроможність громад більш якісно.

6. Результати дослідження свідчать, що в умовах воєнного стану представникам територіальних громад необхідно працювати над розвитком довгострокових партнерських відносин, метою яких є не лише отримання допомоги у складний для України період воєнного часу. Аналіз динаміки міжнародного партнерства громад протягом 2022–2024 років показав, що вона набула стрімкого зростання, особливо щодо кількості договорів, яка зросла у 1,7 разів за цей період. Визначено наступні шляхи подальшого розвитку партнерства: підвищення кваліфікації кадрів, вивчення англійської мови представниками та розробка чіткої стратегії співробітництва. Це дозволить побудувати взаємовигідне партнерство територіальних громад на довгострокову перспективу.

7. Аналіз проблемних питань, що виникають у громад у воєнний час дозволив виокремити фактори, які впливають на зміцнення фінансової незалежності: чисельність населення, яке проживає на території громади; фіскальна спроможність ОМС; рівень стратегічного планування; досвід і навички керівників місцевої влади; та географічне розташування. Сформульовано шляхи зміцнення фінансової незалежності територіальних громад, які класифіковано за трьома напрямками: підтримка людського ресурсу (підвищення довіри населення, підвищення кваліфікації працівників громади, зацікавленість людей працювати на благо регіону); партнерство (залучення інвесторів, розвиток міжнародного партнерства); та соціально-економічний розвиток регіону (захист об'єктів критичної інфраструктури, розширення податкових повноважень влади, зменшення корупції). Це сприятиме зміцненню фінансової стійкості громад та пришвидшення післявоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 02.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 08.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2024).
3. Биков О. М., Самань В. В. Функціонування місцевого самоврядування в Україні у період правового режиму воєнного стан. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 108–121.
4. Пирога І.С., Пирога М.І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. № 77. С. 117–123.
5. Бороденко Т. Місцеві бюджети як основа фінансової бази органів місцевого самоврядування. *International scientific journal «Grail of Science»*. 2023. № 24. С. 72–79.
6. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 10.10.2024).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо децентралізації та розмежування повноважень органів місцевого самоврядування у зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою : Проект Закону від 04.11.2021 р. № 6282. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/28237> (дата звернення: 10.09.2024).
8. Розмежування та розподіл повноважень органів місцевого самоврядування. Про проєкт Концепції. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/rozmezhuвання-ta-rozpodil-povnovazhen-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya-interv-yu-z-avtoramy-proyektu-kontseptsiyi/> (дата звернення: 15.09.2024).

9. Куйбіда В. С., Казюк Я. М., Ганущак Ю. І. Щодо розмежування повноважень органів місцевого самоврядування при формуванні його спроможності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 6. С. 221–228.

10. Бюджетний кодекс України : кодекс України від 08.07.2020 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 18.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

11. Крутько М. Актуальні проблеми формування доходів місцевих бюджетів: правові аспекти та шляхи вирішення. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 89–95.

12. Пилипенко Я. Формування та виконання місцевих бюджетів в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-46>

13. Радіонов Ю. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-55> (дата звернення: 24.09.2024).

14. Sitek P. The idea of the local government's the autonomy and financial independence. URL: https://www.researchgate.net/publication/282076781_The_idea_of_the_local_government's_the_autonomy_and_financial_independence (дата звернення: 25.09.2024).

15. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с.

16. Про бюджетну класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11. Дата оновлення: 30.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

17. Порядок виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 р. № 590. Дата оновлення: 06.08.2024. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

18. Chuluunbaatar A., Nadmid B., Budjav B., Wong W. Modeling method of local financial dependence: Evidence from Mongolia. *Heliyon*. 2024. Vol. 10(16). URL: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e36068> (дата звернення: 09.10.2024)

19. Hock E. S., Scope A., Booth A. Examining research systems and models for local government: a systematic review. *Evidence & Policy*. 2023. Vol. 20(4). P. 531–556.

20. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

21. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. Дата оновлення: 12.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

22. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. Дата оновлення: 16.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

23. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 18.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

24. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 09.10.2024).

25. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад : Закон України від 16.04.2020 р. № 562-IX. Дата оновлення: 23.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

26. Про утворення та ліквідацію районів : Закон України від 17.07.2020 р.
№ 807-IX. Дата оновлення: 23.08.2023. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

27. Результати аналітичного дослідження щодо приведення системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування у відповідність із системою адміністративно-територіального устрою. URL:
<https://mtu.gov.ua/content/administrativnoteritorialniy-ustriy.html> (дата звернення: 09.10.2024).

28. Реформа децентралізації Дорожня карта. URL: <https://mtu.gov.ua/content/reforma-decentralizacii-dorozhnya-karta.html> (дата звернення: 27.10.2024).

29. Янковський В. А., Шендригоренко М. Т. Доходи місцевих бюджетів в Україні: сутнісна складова та сучасний стан у рамках реформи бюджетної децентралізації. *Бізнесінформ*. 2020. № 11. С. 331–337.

30. Скрипник Г., Якименко В. Місцеві бюджети: сучасний стан та особливості формування. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-155> (дата звернення: 28.10.2024).

31. Інформація про виконання місцевих бюджетів за доходами та видатками за 2020–2023 роки. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 31.08.2024).

32. Показники виконання місцевих за доходами за 2020–2023 роки. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> (дата звернення: 31.10.2024).

33. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhetiv-za-2023-rik/> (дата звернення: 20.09.2024).

34. Петрушенко Ю. М. Фінансова політика місцевого розвитку : монографія / Ю. М. Петрушенко, В. Т. Венцель, А. В. Височина. Суми : Сумський державний університет, 2020. 380 с.

35. Казюк Я. М., Венцель В. Т. Фінансова спроможність територіальних громад як основний елемент у забезпеченні реалізації повноважень органів місцевого самоврядування. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. № 1(88). С. 357–364.

36. Методика формування спроможних територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34). Дата оновлення: 16.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.10.2024).

37. Аналіз методик оцінювання спроможності територіальних громад, висновки, пропозиції. URL: <https://decentralization.ua/news/17549> (дата звернення: 15.10.2024).

38. Методичні рекомендації щодо оцінки фінансової спроможності територіальних громад (проект). https://decentralization.ua/uploads/library/file/751/0._%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

39. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. URL: <https://decentralization.ua/news/17881> (дата звернення: 09.10.2024).

40. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України : Закон України 28.07.2023 р. № 3285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-%D0%86%D0%A5#n15> (дата звернення: 09.10.2024).

41. Фінансова спроможність громад Тернопільщини: експерти склали рейтинг. URL: <https://suspilne.media/ternopil/761491-finansova-spromoznist-gromad-ternopilsini-eksperti-sklali-rejting/> (дата звернення: 09.10.2024).

42. Лазарева О. В. Ефективність використання землі. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. № 1(75). С. 27–33.

43. Порівняльний аналіз фінансової спроможності територіальних громад (на основі показників 2021 та 2023 років). URL: <https://decentralization.ua/news/18171> (дата звернення: 29.10.2024).

44. Кудак К., Стойка В. Методичні підходи оцінювання партнерської спроможності територіальних громад в умовах децентралізації. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 168–171.

45. Чубарь О.Г., Траньович Ю.П. Громада, спроможна до партнерства: сутність і критерії ідентифікації. *Cognum Publishing House, London, United Kingdom*. 2021. № 1. С.1170–1177.

46. Успішна територіальна громада: будуємо разом / Бриль М., Врублевський О., Данчева О., Сеїтосманов А., Чубаров Е. Харків : Видавничий будинок Фактор, 2018. 128 с.

47. Міжнародний саміт міст і регіонів об'єднав муніципалітети з понад 50 країн світу. URL: <https://decentralization.ua/news/16440> (дата звернення: 29.10.2024).

48. Досвід та географія міжнародного співробітництва територіальних громад України. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1361/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE_%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D1%82%D0%B0_%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4.pdf (дата звернення: 29.10.2024).

49. Міжнародне партнерство громад: можливості, виклики та нагальні потреби. URL: <https://uacrisis.org/uk/982398747> (дата звернення: 29.10.2024).
50. Про міжнародне територіальне співробітництво України : Закон України від 24.04.2024 року № 3668-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text> (дата звернення: 29.10.2024).
51. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4(73). С.68–80.
52. Пелехатий А. О. Фінансова незалежність бюджетів об'єднаних територіальних громад: основні проблеми та шляхи їх подолання. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 4. С. 125–129.
53. Bogucka-Felczak M., Kowalski P. Financial sovereignty of autonomous territories in 20th century central and eastern europe. *Historia Constitucional*. 2022. No. 23. С. 294–323.
54. Відбудовуємо Україну через зміцнення регіонального та муніципального управління. Paris: OECD Publishing, 2023. 367 с.